

Kadın ve Aile İlmihallerinin Tespiti ve Bunlara Yapılan Eleştirilerin Değerlendirilmesi

Fetullah Yılmaz | [0000-0002-2348-9537](tel:0000-0002-2348-9537) | ftllhyilmaz@ankara.edu.tr

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ROR ID: [01wntqw50](https://orcid.org/01wntqw50)

Ayşegül Bülbül | [0000-0003-1403-1943](tel:0000-0003-1403-1943) | aysegulcak24@gmail.com

Kur'an-ı Kerim Öğretmeni, Özel Kırlangıç Anaokulu, Erzurum Milli Eğitim Müdürlüğü, Erzurum, Türkiye

Öz

Bu makalede genel Müslüman kitlenin başucu kitabı niteliğinde olan kadın ve aile ilmihalleri fıkıh literatürünün bir alanı olarak değerlendirilmekte ve fıkıh ilmi açısından incelenmektedir. Makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde önce ilmihal kavramı ve ilmihallerin çeşitleri üzerinde kısaca durulmaktadır. Ardından fıkıh edebiyatı içinde önemli bir yer işgal eden kadın ve aile ilmihallerinin tespitine çalışılmaktadır. Tespit edilen kadın ve aile ilmihalleri yazıldıkları dönemler esas alınmak suretiyle kaydedilmektedir. Bu dönemler cumhuriyet öncesi ve sonrasıdır. Ayrıca ilgili eserler genel aile ilmihalleri ile özel konuları işleyen eserler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Tespit edilen eserlerin çoğu kısaca tanıtılarak haklarında bilgi verilmektedir. Yine bu kısımda, kadın ve aile ilmihallerinin yazılma nedenleri üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ise kadın ve aile ilmihallerine yönelik yapılan tenkitler incelenmektedir. Bu tenkitler şu başlıklar altında ele alınmaktadır: Dil ve üslup, görsellik, aileye görelilik, işlevsellik, kaynaklara uygunluk, eğitsellik, benzerlik ve yazarların cinsiyeti. Sonuç kısmında da genel olarak varılan neticeler belirtilmekte ve bundan sonra kaleme alınacak ilmihaller için bazı tavsiyelerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, Fıkıh Literatürü, İlmihal, Aile İlmihali, Kadın İlmihali.

Atıf Bilgisi

Yılmaz, Fetullah – Bülbül, Ayşegül. “Kadın ve Aile İlmihallerinin Tespiti ve Bunlara Yapılan Eleştirilerin Değerlendirilmesi”. *Düzce İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 250-284. <https://doi.org/10.61272/duid.1380765>

Geliş Tarihi 24.10.2023

Kabul Tarihi 22.12.2023

Yayın Tarihi 31.12.2023

Değerlendirme İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Bu çalışma Doç. Dr. Fetullah Yılmaz danışmanlığında 16.06.2023 tarihinde tamamladığımız “Kadın ve Aile İlmihalleri” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Yüksek Lisans, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye, 2023)

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yazar Katkıları	Fetullah Yılmaz %50 – Ayşegül Bülbül %50
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Determination of Women and Family Catechisms and Evaluation of Criticisms Made on Them

Fetullah Yılmaz | [0000-0002-2348-9537](https://orcid.org/0000-0002-2348-9537) | ftllhyilmaz@ankara.edu.tr

Assoc. Prof., Ankara University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Ankara, Türkiye

ROR ID: [01wntqw50](https://orcid.org/01wntqw50)

Ayşegül Bülbül | [0000-0003-1403-1943](https://orcid.org/0000-0003-1403-1943) | aysegulcak24@gmail.com

Quran Teacher, Private Kırlangıç Kindergarten, Erzurum National Education Directorate, Erzurum, Türkiye

Abstract

In this article, the women's and family catechism, which are the bedside books of the general Muslim audience, are evaluated as a field of fiqh literature and analyzed in terms of the science of fiqh. The article consists of two parts. In the first part, the concept of catechism and the types of catechism are briefly emphasized. Then, an attempt is made to identify women's and family ilmihals, which occupy an important place in fiqh literature. The identified women's and family catechisms are recorded on the basis of the periods in which they were written. These periods are before and after the republic. In addition, the related works are classified as general family catechisms and works dealing with special subjects. Most of the identified works are briefly introduced and information about them is given. In this section, the reasons for the writing of women and family catechisms are emphasized. In the second part, the criticisms made against the women's and family catechisms are analysed. These are discussed under the following headings: Language and style, visuality, relevance to the family, functionality, suitability to the sources, education, similarity and gender of the authors. In the conclusion, the general conclusions are stated and some recommendations are made for the future theological books.

Keywords

Fiqh, Fiqh Literature, Catechism, Family Catechism, Women's Catechism.

Citation

Yılmaz, Fetullah – Bülbül, Ayşegül. "Determination of Women and Family Catechisms and Evaluation of Criticisms Made on Them". *Düzce Divinity Journal* 7/2 (December 2023), 250-284. <https://doi.org/10.61272/duid.1380765>

Date of Submission 24.10.2023

Date of Acceptance 22.12.2023

Date of Publication 31.12.2023

Peer-Review Double anonymized - Two External

This article is extracted from my master thesis dissertation entitled "Kadın ve Aile İlmihalleri", supervised by Assoc. Prof. Fetullah Yılmaz (Master's Thesis, Gümüşhane University, Gümüşhane/Türkiye, 2023).

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the

Author Contributions	sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Fetullah Yılmaz %50 – Ayşegül Bülbul %50
Conflicts of Interest	Yes - iThenticate
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare. etik.duzceilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

İslâm tarihi boyunca fıkıh ve diğer şer'î ilimlere dair çok sayıda eser yazıldığı malumdur. Bunun yanında, telif edilen eserlerin tespiti amacıyla da önemli kitaplar yazılmıştır. Bu tür bibliyografik eserler herhangi bir alanda bilgi kaynaklarına ulaşmak bakımından çok önemlidir.

Şer'î ilimlerin geneline yahut pek çok dalına ilişkin olmak üzere kitâbiyat (literatür) çalışması yapılmış olmakla beraber, özellikle fıkıh edebiyatının kapsamlı bir tasnifinin yapıldığını söylemek, mevcut bilgilerimize göre zor görünmektedir. Bu bağlamda özellikle günümüzde fıkıh edebiyatı içinde önemli bir yer işgal eden kadın ve aile ilmihallerinin tespiti, literatüre katkı bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Nitekim bu makalede kadın ve aile ilmihallerinin belirlenerek bunlar hakkındaki eleştirilerin ana hatlarıyla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Fıkıhta kadın ve aile konusunda yazılmış farklı kitaplar bulunmaktadır. Bu tür eserlerin her birini kaydetmek yerine, sadece ilmihal niteliğindeki kitapların belirlenmesi ve genel değerlendirmesiyle araştırma konusu sınırlandırılacaktır.

Bir-iki yüzyıl öncesine kadar kadın-aile ilmihali olarak çok eserin yazılmadığı görülmektedir. Son zamanlarda ise diğer şer'î-fikhî meselelerde olduğu gibi kadın ve aileye dair hükümler konusunda yazılan eserlerde artışın olduğu söylenebilir. Bu sadece ülkemiz için söz konusu olmayıp hemen bütün İslâm ülkelerinde aynı durum geçerlidir. Dolayısıyla çalışma, son yüzyıl öncesinde Arapça olarak yazılan aile ilmihalleri yanında, özellikle son yüzyıllık zaman diliminde Türkçe kaleme alınan yahut Türkçe'ye tercüme edilen eserlerle sınırlandırılacaktır.

Genel nitelikli ilmihaller hakkında yazılan tez ve makaleler haricinde, kadın ve aile ilmihalleri üzerine fikhî açıdan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ramazan Bozkurt *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006) başlıklı bir çalışma yapmış, çok sayıda ilmihal hakkında bilgi vermiştir. İlgili çalışmada "Kadın ve Aile İlmihalleri"¹ başlığıyla birkaç eser tanıtılmış ve bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Yine Mehmet Öztürk *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*² başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bunların

¹ Ramazan Bozkurt, *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 120-129.

² Mehmet Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

dışında söz konusu ilmihalleri kültürel açıdan ele alan bazı makaleler yazılmıştır. Netice olarak kadın ve aile ilmihalleri üzerine yapılan çalışmalar fikhî açıdan değil, farklı alanlar itibariyledir. Dolayısıyla bizim çalışmamız söz konusu ilmihallerin tespiti ve fikhî açıdan değerlendirilmesi noktasında onlardan ayrılmaktadır.

1. Fıkhın Özel Alanı Olarak Kadın ve Aile İlmihalleri

Arapça “ilim” ve “hal” kelimelerinden oluşan “ilmihal”, hal/durum bilgisi demektir. Terim olarak ise “inanç, ibadet, muamelat, ahlâk konuları, bazen de peygamberler ve Peygamberimiz’in hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı”³ anlamına gelmektedir.

İlmihallerin hedef kitlesi halkın genelidir. Umum Müslüman kitle için ilmihaller baş ucu ve kılavuz niteliğinde kitaplardır. Dinî bilgilerin öğrenilmesi için yaygın olarak kullanılan ilmihaller, Müslümanlar için hayatın her alanında karşılaşılan birçok duruma cevap bulunabilecek çalışmalardır. Zira ilmihal kitaplarının yazılış amacı inanç, ibadet ve ahlâk konularıyla günlük hayatta sıkça karşılaşılabilecek diğer meselelere yönelik temel hükümleri öğretmektir.

İlmihalleri; konuları, hacimleri, hedef kitlesi gibi hususiyetleri bakımından tasnif etmek mümkündür. İbadet esaslarını özel olarak ele alan ibadet ilmihalleri, tüccar için ticaret ve iktisat ilmihalleri, gençlere yönelik yazılan gençlik ilmihalleri, aile ve kadınla ilgili konuları işleyen kadın ve aile ilmihalleri gibi eserler bulunmaktadır.

1.1. Kapsamlı Kadın ve Aile İlmihalleri

Kadın ve aile ilmihallerinin kapsamı ilk bakışta sade ve net gibi görünse de iyice araştırılınca bunların iki kısma ayrıldığı görülür. İlk kısım genel nitelikli, yani kadın ve aileye dair hemen her konuyu inceleme amacı taşıyan ve bu konulara dair özel bir hususu –kadınların özel halleri gibi- ele almayan çalışmalardır. İkinci kısım ise kadın ve aileye dair çoğu fikhî hüküm ve bilgileri ele almak yerine sadece kadın/aile ile ilgili belli konuları anlatan kitaplardır. Çalışmamızda birinci tür eserler merkeze alınacak, ancak ikincilere kısaca temas edilecektir.

Konuyla ilgili çalışması bulunan Öztürk, aile ilmihallerinin sayısının “on yedi” olduğunu belirtmiş -2019 yılı itibariyle- ve bunların birbirinin hemen

Yüksek Lisans Tezi, 2019).

³ Hatice Kelpetin Arpaguş, “İlmihal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Aralık 2021).

hemen aynısı olduğunu iddia etmiştir.⁴ Cumhuriyet dönemi ilmihallerini araştıran Bozkurt ise şöyle demiştir:

“Cumhuriyet döneminde yazılan ilmihallerde, en fazla işlenen konuların başında kadın ve aile konusu gelmektedir. Dikkati çeken konulardan birisi, tamamına yakınının erkek yazarlarca hazırlanmış olduğudur. Kadınların kendi hallerinden öncelikli olarak bahseden ilmihallerini yazma konusunda bir iki örnek çalışma dışında başka bir eser bulunmamaktadır. Bu tür çalışmalarda konu ağırlıklı olarak “kadın, İslâm’da kadına verilen değer, diğer toplumların kadına bakışı, kadının sosyal, siyasi, ticari, ailevi ve güncel hayatında nasıl olması ve davranması gerektiği, kadının özel zamanları ve bunlarla ilgili hükümler” gibi hususların öncelikle ele alındığı görülmektedir. Yine bu çalışmalarda kadının özel hayatı dışında itikat ve ibadet konuları gibi ilmihallerin ortak konularına da yer verildiği görülmektedir.”⁵

Buradaki bazı iddialar ileride değerlendirilecek olmakla beraber bir-iki yüzyıl öncesine kadar kadın-aile ilmihali olarak çok eserin yazılmadığı görülmektedir. Bunun yanında, bu ilmihallerin sınırını çizmek ilk planda kolaymış gibi düşünülebilse de kadın-aile hakkında yazılanlar dikkate alındığında bunun hakikaten zor olduğu ifade edilmelidir. Çocuklarla ilgili yazılan ilmihaller için de benzer bir durum söz konusudur. Zira “Aile ve çocuk ilmihallerinin hedef kitlesi ise birbirine sanıldığından çok daha yakındır. Her iki ilmihal alanı da aile ile ilgilidir. Zira anne (kadın) ve evlat (çocuk) ailenin temel unsurlarıdır.”⁶ Diğer taraftan bazı eserler aileye yönelik vaaz ve irşat amacıyla yazılmış olup önemli ölçüde fikhî hükümlere temas etmişlerdir. Ayrıca günümüzde *İslâm Aile Hukuku* başlıklı pek çok eser de bu bağlamda dikkat çekmektedir.

Kadın ve aile ilmihali olmaktan çok, kadın ve aile konularını ahlâk, ideoloji, sosyoloji ve eğitim açısından ele alan çalışmalara verilecek örnekler konunun, daha doğrusu bu konulara dair yazılan eserlerin çerçevesini çizmenin zorluğunu gösterecektir. Bunlardan birkaçı;

Seyyid Kutup, *Kadın ve Aile*, çev. Halit Yılmaz, (İstanbul: İhtar Yayınları, 1997).

Abdülhalim Ebu Şakka, *İslâm Kadın Ansiklopedisi*, (Tahrîru'l-Mer'e), 1-4, çev. Şaban Haklı – Fethi Güngör (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011)

Enis Ahmed, *Kadın ve Sosyal Adalet*, çev. Murat Çetinkaya (İstanbul: Beyan Yayınları, 1993)

Faruk Beşer, *Kadının Çalışması, Sosyal Güvenliği ve İslâm*, (İstanbul: Nûn Yayınları, 2016)

⁴ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 3.

⁵ Bozkurt, *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları*, 120.

⁶ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 3.

Muhammed Kutup, *Kadının Özgürlük Savaşı*, çev. Ömer Turan (İstanbul: Ravza Yayınları, 2000)

Abdurrahman Kasapoğlu, *Kadın, Modernizm ve Örtünme* (Konya: Esra Yayınları, 1994)

S. Muhammed Saki Elhüseyni, *Aile Saadeti*, (İstanbul: Semerkand, 2015)

Hasan el-Benna, *Müslüman Kızlara*, trc: Mustafa Kasadar (İstanbul: Ravza Yayınları, 2001)

Kadın-aile hakkında yazılanlar çoktur. Ancak amacımız öncelikle kadın-aile ilmihali sayılabilecek eserleri tespit ederek bazıları hakkında kısaca bilgi vermektir. Bir kitabı kadın-aile ilmihali saymak için esas alınan ölçü, ya böyle bir başlık taşıması veya içerik ve mahiyet olarak kadın-aile ilmihali niteliğini taşıması yani öncelikli ve ağırlıklı olarak kadın ve aileye dair fikhî ahkâmı, ikinci olarak da itikadî ve ahlâkî hükümleri ele almasıdır.

Tarihî bir bakış açısı vermesi ve fıkıh edebiyatına katkı sağlaması amacıyla tespit edilen çalışmalar dönemlere ayrılıp verilmeye çalışılacaktır. Evvela Cumhuriyet öncesi, ardından Cumhuriyet sonrasında yazılanların kayıt ve tanıtımı yapılacaktır.

1.1.1. Klasik Dönemde Telif Edilenler

Mutluluk Yolu- Hadisler Işığında Aile İlişkileri, Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797), trc: İshak Doğan (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013, 195 s.) *el-Birr ve's-sıla'*nın tercümesi olan eser, bir aile ilmihali hüviyetinde olmasa da aile hakkında yazılan ilk eser olma ihtimali nedeniyle burada yer verilmiştir. Eserde anne-babanın terbiye vermesi, anne-baba yerine geçen akrabalar, ölümlerinden sonra anne-babaya iyilik yapmak, anne-babaya isyan, kölenin hakkı ve idaresi gibi konular işlenmiştir.

Ahkâmu'n-nisâ, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855). İlk kadın ilmihali sayılabilir. Abdulkadir Ahmed Ata tarafından tetkiki yapılarak (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986, 72 s.) basılan kitaptan İbn Hanbel'in biyografisini anlatan kaynaklar bahsetmemektedirler. Buna mebni eserin *Müsned'* den kadınlarla ilgili tahrir edilen hadislerle oluşturulduğu söylenmiştir.⁷

İşretu'n-nisâ, İmam Nesâî (ö. 302/915), trc: Hanifi Akın, F. Havva Özbey, (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2021, 1008 s.) Kitapta 406 hadis yer almaktadır. İlmihalden çok "hadislerle aile", kadın-erkek ilişkileri ekseninde "İslâmî bir yaşam tarzı oluşturma" ve yaygın bir "ümme eğitimi"ni hedeflemiş bir eserdir.

⁷ Nedim Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve Ahkâmu'n-Nisâ Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989), 70.

Ahkâmu'n-nisâ, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Âcurrî el-Bağdâdî (ö. 360/970). İbnü'n-Nedim (ö. 385/995 [?]) eser ve müellifinin adını vermekle yetinmiştir.⁸

Ahkâmu'n-nisâ, İbnu'n-Nazzar'ın (ö. 710 [?]) böyle bir eser yazdığından söz edilmiş fakat muhtevası hakkında bilgi verilmemiştir.⁹

Ahkâmu'n-nisâ, İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)'nin aynı başlıklı eserini tahkik eden Nedim Urhan, bu konuda yazılmış iki eserden daha bahsetmiştir. 1. Şehid Ali Paşa Bölümü'ndeki nüshanın (1453/2) üzerinde *Ahkâmu'n-nisâ* adı yer almakta ise de eserin asıl adı, *Kitabu Tuhfet'l-arûs ve nüzhettü'n-nüfûs*'tur. Müellifi Ebû Abdullah Muhammed et-Ticânî'dir. Hicri 871'de tamamlanmıştır. Buna göre kitabın kapağına veya kayıtlara yazılan isim yanlıştır. Anlaşılan, bu isim muhtevaya göre ve sonradan verilmiştir. 2. Esat Efendi Bölümünde (973/4) bulunan ikinci eserin mukaddimesi eksik olduğundan müellifi tespit edilememiştir. Sonunda eserin h. 1026'da bitirildiği kaydı vardır. İki eser arasında bazı takdim-tehir gibi farklılıklar haricinde büyük benzerlikler bulunmaktadır. Bu da bu iki eserin aynı müellife ait olduğu ve farklılıkların istinsahtan kaynaklandığını düşündürmektedir.¹⁰

Ahkâmu'n-nisâ, İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201). Tam manasıyla ilk kadın-aile ilmihali sayılabilecek eserdir. İbnü'l-Cevzî, eserini bir mukaddime ve 110 bab olarak yazmış, sonunda altmış beş kadının hayat hikâyelerine yer vermiştir. Konuları belirli bir düzen içinde vermek yerine, birbiri içinde zikretmiştir. Mesela ibadetle ilgili hususları bu konuda sıraladığı bablarda, akaidle alakalı olanları da aynı konuda peş peşe vermemiş, bazen ahlâktan bahsederken muamelata, ibadetleri anlatırken akaide geçmiştir.¹¹

İbnü'l-Cevzî, mensup olduğu mezhep yanında kendi görüşlerini ve bazen de diğer mezheplerin içtihatlarını zikreder. Genellikle kadınları ilgilendiren durumları işlerken, bütün mükelleflere ait hususlara da değinir. Eserin mevzuları beş ana başlık altında toplanabilir:

a) Akaid: Amacı, kadınların itikatlarını sağlamlaştırmak ve hurafeleri ayıklamaktır. İman babından sonra, kadınların daha çok ilme ihtiyaç duyduklarını, ilim öğrenmeleri için hiçbir engelin bulunmadığını ilgili hadislerle izah etmiştir.

⁸ Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997), 264.

⁹ Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve Ahkâmu'n Nisâ Adlı Eseri*, 70.

¹⁰ Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve Ahkâmu'n Nisâ Adlı Eseri*, 70-71.

¹¹ Ebü'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzî, *Ahkâmu'n-nisâ*, thk. Amr Abdulmün'im Selim (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1417/1997), 30-35.

b) İbadetler: İbadetlerin makbul olması, ibadetlere hazırlık ve kadınların mükellef olduğu diğer ibadetler zikredilmiştir. Büluğ çağının tespitine öncelik verilmiştir.¹²

e) Muamelat: Her Müslümanın, hususiyle kadınların ilahi emirlere en iyi şekilde uymaları gerektiği, aksi durumlarda nelerle karşılaşabilecekleri, kadınların mesuliyet alanlarına giren muamelat beyan edilmiştir.¹³

d) Ahlâk: Kadınların erkeklere nispetle hassas ve daha olgun hareket etmeleri gereken meseleleri yazmış, mazbut bir hayat yaşamaları için gereken kaideleri beyan etmiştir. Kadının evine, çocuklarına ve topluma karşı vazifelerini ifa etmeleri halinde, kazanacakları sevap ve derecelere işaret ederek, şer'î vazifelerinde başarılı olmalarını hedeflemiştir. Kadının toplum içindeki menfi tesirlerini dikkate alarak onların bu hallerini nasıl düzeltecekleri hususunda teşvik edici açıklamalar yapmıştır.¹⁴

e) Saliha kadınlar: Kur'an ve hadislerde bahsedilen ve yaşadıkları devirde örnek, dindarlıklarıyla öne çıkmış 66 saliha kadın hakkında bilgi vermiştir. Hz. İbrahim'in (a.s.) zevcesi, Firavun'un karısı, İmran'ın kızları ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hanımlarından bahsetmiştir. Sonra örnek sahâbe hanımlarından, yaşadığı döneme kadar seçkin kadınlardan da söz etmiştir. Verdiği bilgiler, menkıbe şeklindedir. Müellif, yer yer şair kadınlardan da bahsederek onların şiirlerine de yer vermiştir.¹⁵

Hanımlara Fetvalar, İbn Teymiyye (ö. 728/1328), (İstanbul: Beka Yayınları, 2008, 454 s.) Hanımların sıkça karşılaştığı sorulara delillerle cevaplar verilmiştir. Aslı *Fetâvâ'n-nisâ* olan kitap, konuları soru-cevap şeklinde işlemektedir.

Ahkâmu'n-nisâ, Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Ğamrî eş-Şafî (ö. 849). Bağdatlı İsmail Paşa, eser ve müellifin adına başka bir bilgiye yer vermemiştir.¹⁶

Umdetü'n-nisâ, Zileli Muharrem Efendi (ö. 1010/1601'dan sonra). "Kadınlara mahsus hallerle ilgili temel fikhî meseleleri ele aldığı için bu muhtevaya uygun olarak 'hanımların başvuru kaynağı' anlamına gelen 'Umdetü'n-nisâ' adını almıştır. Miladi 16. yüzyılda kaleme alınan eserin Osmanlı

¹² Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve Ahkâmu'n Nisâ Adlı Eseri*, 73-75.

¹³ Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve Ahkâmu'n Nisâ Adlı Eseri*, 75-76.

¹⁴ Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve Ahkâmu'n Nisâ Adlı Eseri*, 76-77.

¹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Ahkâmu'n-nisâ*, 367-423.

¹⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, haz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal – Avni Aktuç (İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1955), 2/195.

Türkçesiyle yazılmış ilk kadın ilmihali olduğu tahmin edilmektedir. Meselelerin gerekçeli olarak ve Hanefî mezhebinin klasik kaynaklarından aktarıldığı bu eserde, zaman zaman farklı mezhep görüşleri de zikredilmektedir.”¹⁷

1.1.2. Tanzimat’tan Sonra Telif Edilenler

Tanzimat’ın ilanı sonrasında ilmihallerde bir artış göze çarpmaktadır. Bundan sonrakiler söz konusu döneme aittir.

Hanımlar İlmihali, Mehmed Zihni, (Dersaâdet: Bâbîâli Caddesi’nde 38 numaralı Matbaa, 1318. 1332/1913. 3. bs. 48 s.). Kitabın içeriği namaz, abdest, şurût-ı salât, erkân-ı salât, oruç, itikâf, zekât, kurban, haccetmek konularından müteşekkildir. Genel nitelikli ilmihallere benzemektedir.

Kızlar Hocası, Mehmed Zihni (İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1234. 4. bs.15 s.). Eserde; İman, Amel, Namaz, Abdest, Oruç, Vezâif-i Edebiye (küçük kızların riayet etmesi gereken birtakım edepler) başlıkları yer almaktadır.

“Zihni Efendi, küçük Nimet-i İslâm’ı telif ettikten sonra inâs mektepleri için ders kitabı olarak hazırlamış; ilki bu mekteplerin üçüncü sınıfında, ikincisi ise rüşdiye ve yukarısı inâs mekteplerinde okutulmuştur. Bu iki kitap birbirini tamamlayıcı niteliktedir.”¹⁸

Kızlara Küçük İlmihal, Hüseyin Hıfzı (İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1329, 38 s.). Sade bir anlatım ile çoğu meseleyi kısaca ele almaya gayret etmiştir.

Kızlara Mahsus Amelî Akâid-i Diniyye, Hafız Nuri. Müellif, *Amelî Ulûm-i Diniyye*, *Amelî Akâid-i Diniyye* ve *Amelî Malumât-ı Diniyye* adında altışar kitaptan oluşan üç ilmihal seti hazırlamıştır. *Amelî Akâid-i Diniyye*’de uygulama farklılığı bulunan konular kadınlara göre anlatılmış; serinin ileri düzey kitaplarında hayız ve nifas gibi haller hakkında bilgi verilmiştir.¹⁹

Namaz Hocası (63 s.) ve *Ramazan Orucu*, Muallime Kamer. İki eserin başlıkları genel olsa da kadınlar için yazılmışlardır. Tespitlere göre yazar, Osmanlı döneminde ilmihal yazarı olan ilk ve tek kadındır. *Namaz Hocası*, birkaç yıl içinde altı baskı yapmıştır. Yazar, bu eseri sebebiyle II. Abdülhamid

¹⁷ Abdullah Kahraman, “Cumhuriyet Dönemi İlmihalleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/24 (2014), 149. Eser yayınlanmıştır. Bk. Zileli Muharrem Efendi, *Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış İlk Kadın İlmihali ‘Umdetü’n-Nisa*, Fenomen Yay, 2021, 365 s.

¹⁸ Osman Güman, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İlmihal Literatürü (1839-1922)”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2017), 175-176. Zihni Efendi’nin bu iki eseri birlikte yayınlanmıştır. Bk. Ankara: Akademisyen Kitabevi, Haz. Nazmi Çevik, 2021.

¹⁹ Güman, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İlmihal Literatürü (1839-1922)”, 181.

tarafından iki kez nişan verilerek ödüllendirilmiştir.²⁰ Kadınlarla yaptığı bir sohbette konu namaza gelir, kendisine sorular yöneltilir. Bazıları, ilmihal kitaplarının ayrıntılı ve karmakarışık olduğunu, anlamakta zorluk çektiklerini belirterek ondan namazın nasıl kılınacağına ve neresinde hangi duaların okunacağına dair sade ve anlaşılır bir risale yazmasını rica ederler. O da namaz risalesini yazar. Kitabın kaynağı *Halebî'*dir. Her bir namazın niyetten selama kadar kılınış şeklini tek tek anlatmış ve sonunda gusül ve kadınlara özel hallerine dair kısa bilgiler vermiştir.²¹ Daha sonra -muhtemelen- kocası Habibullah ile birlikte *Ramazân Orucu'*nu (30 s) yazmışlardır. Bunun kaynağı ise Molla Hüsrev'in *Düreru'l-hukkâm'*ıdır.²²

Tanzimat sonrası dönemde kadınların özel hallerine dair risaleler de yazılmıştır. Bunlardan şu üç eser tespit edilebilmiştir. Bunlar, Mustafa Fehim Akşehrî'nin *Mürşidü'n-nisa'*²³, Abdullah Edib Ayntâbî'nin *Muhtasar Dimâi'n-nisâ* ve Karahisârî Cemal Efendî'nin *İkâzu'r-ricâl ve'n-nisâ fi ahkâmî'l-hayz ve'n-nifas'*ıdır. Konuları hayız, nifas ve istihazedir. Osmanlı döneminde bu konudaki en önemli risaleler Birgivî'nin *Zuhru'l-müteehhilîn'*i ile İbn Âbidîn'in bunun üzerine yazdığı *Menhelü'l-vâridîn* adlı şerh olup bunlar Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki kadın ilmihallerinin hemen hepsine kaynaklık etmiştir. Bu konuları yazan Birgivî gibi müellifler meselelerin pek çok hükümle ilişkili olduğunu, kadının bu hükümlere riayet etmekle, kocasının da aile reisi olarak eşine bu bahisleri öğretmekle yükümlü olduğunu, ancak önemine rağmen kadınların bilgisiz ve erkeklerin de öğretmek konusunda ilgisiz olduklarına dikkat çekmişlerdir.²⁴

²⁰ Güman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü (1839-1922)", 197-198.

²¹ Muallime Kamer, *Namaz Hocası* (Dersaadet: Ahmed Kamil Matbaası, 1341), 3-63.

²² Habibullah - Muallime Kamer, *Ramazân Orucu* (Dersaadet: Alem Matbaası, 1313), 2.

²³ "el-Akşehrî, el-Hac Mustafa Fehim b. Osman'ın kaleme aldığı Mürşidü'n-nisa yetmiş altı sayfadan oluşan bir kadın ilmihal kitabıdır. Müellifin ifadeleriyle bu risâle bir mukaddime ve üç fasıl üzere mürettep kılınmıştır. Mukaddime elfâz-ı müsta'melenin ve usûl ve kavâidlerin ahvâlini icmâlen beyan etmektedir. Fasl-ı evvel dem-i hayzın ahvâlini beş nev' üzere bildirir. 2 Fasl-i sâni dem-i nifâsın ahvâlini üç nev' ile bildirir. 3 Fasl-ı sâlis ise dem-i istihâzenin ahvâlini ve envânı bildirir. 4 Mürşidü'n-nisa günümüz kadın ilmihal kitaplarından daha az hacimli bir kitap olmasına karşın, günümüzden yaklaşık iki asır evvel kadınlara has bir ilmihal kitabı olarak telif edilmesi yönüyle günümüz kadın ilmihallerine örneklik teşkil eden bir hüviyete sahiptir." Adem Yıldırım, "Osmanlı Türkçesiyle Yazılan İlmihal Eserleri ve Muhteviyâtı (II)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (Ekim 2016), 981.

²⁴ Güman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü (1839-1922)", 198.

1.1.3. Cumhuriyet Sonrası Çalışmalar

Kadın İlmihali: Müslüman Kadınlarının Hususi Hallerine Dair Dini Bilgiler, Mehmet Cemal Öğüt (İstanbul 1947; Ak-ün Basımevi, 1969). Başlığı genel olsa da kapsamlı olmayıp kadınların hususi hallerine dair 144 mesele ile bunlara dair izahlar, misaller ve bazı fetvalar içermektedir. (Sad. M. Sadi Çöğenli, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2017, 96 s.)

İslâm'da Evlilik Mahremiyetleri ve Aile Hayatı Ansiklopedisi, Abdullah Aydın, 2 Cilt (İstanbul: Aydın Yayınevi, 1986, 1296 s.) Eserdeki bazı başlıklar şöyledir: 1. Cilt: İman esasları, İslâm düşüncesi ve kültür, ibadetler, erkek ve kadın, oyun ve eğlence, süslenme, karı koca ve komşu hakları, suç, tedavi, yarış oyunları, idarecilerin hak ve görevleri, İslâm'da ilim, ölüm ve ötesi, cenaze, ibadetin faydaları. 2. Cilt: Dilin musibetleri, şirk, şükür, tevbe, bid'at, emr-i maruf ve nehy-i münker, ana baba, komşu hakları, adalet, İslâm'a göre ceza hukuku, ahiret gününe iman gibi konuları içermektedir. Kitap sistematik olmayıp tekrarlar vardır.

Aynı yazar, bu eseriyle benzer içerikte üç kitap daha yayınlamıştır:

Evlilik Mahremiyetleri, Abdullah Aydın, (İstanbul: Akpınar Yayınları, 2013, 410 s.) Tanıtım yazısında "Bu kitabı diğer kitaplardan ayıran en önemli özellik, evliliği düşünen bir insanın, evlilik yolunda çıkacağı merdivenleri, sırasıyla ele almasıdır. Evleneceği kişinin, İslâm'a göre hangi özelliklerde olması gerektiği, evleneceği kişiyi görmesi, nişan, düğün, zıfak, doğum, çocuk eğitimi, aile fertlerinin görevleri anlaşılır bir dille anlatılmış olmasıdır. Amacımız Kur'an ve sünnet ışığında bir aile modelinin gerçekleştirilmesine küçük de olsa bir katkıda bulunmaktır." bilgisine yer verilmiştir.

İslâm'da Evlilik ve Mahremiyetleri, Abdullah Aydın, (İstanbul: Merve Yayınları, 1993, 409 s.; Bahar Yayınları, 2017, 494 s.). Aile ve eşler arası ilişkilere tahsis edilmiştir.

İslâm'da Evlilik ve Cinsel Meseleler, Abdullah Aydın, (İstanbul: Ailem Yayınları, 2012, 192 s.). İçeriği; değişik dönemlerde kadın, İslâm'da kadın, evlilik, kadın ve erkeğin ailedeki görevleri, evlilikte cinsellik, kadınların özel halleri, hastalıkları, döllenme ve önleme yolları, boşanma konularından oluşmaktadır.

İslâm'da Kadın Tesettür İzdivaç, Hüseyin S. Erdoğan, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 1990, 444 s.). İslâm'ın kadına verdiği kıymeti, nikâhı, tesettürün faydalarını, kız istemenin usulünü, düğün adabını, evlenecek kız ve erkekte aranacak vasıfları, kadın ve erkeğin birbirleri üzerindeki haklarını ve her Müslümana farz olan bilgileri anlatmaktadır.

Müslüman Kadının Fıkıh Kitabı, İbrahim Cemal, (Trc. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Risale Yayınları, 1987, 488 s.). Müslüman kadının ibadetleri, evlilik,

boşanma, cenaze, hadler, nafakalar, yiyeceklerde helal ve haram, muamelatta kadının durumu konularını içermektedir. Müslüman kız-kadınla ilgili her konuyu çağımızın gereklerini göz önünde tutarak inceleyen bir fıkıh kitabı olarak tasarlanmıştır.

Hanımlara İslâm İlmihali, Enbiya Yıldırım, (İstanbul: Umran Yayınları, 1992, 280 s.). Genel olarak geniş kadın ilmihallerinde bulunan mevzular özetlenerek verilmiştir.

Hanımlara Özel İlmihal, Faruk Beşer, (İstanbul: Nun Yayıncılık, 23. Basım, 2007.). Yaygın eserlerden olup konuları: İslâm'da kadın ve feminizm, kadın ve miras, kader, pis şeyler, temizleme yöntemleri, ibadetlerin anlamı, temel dini kavramlar, kadın erkek eşitliği, ibadetlerde kadın erkek farkı, kadınlara özel haller, cinsel ilişki ve tıp, örtünme ve cilbab, burçlar, fal, büyü, uğur inancı, ruh çağırma, belediye nikâhı, doğum kontrolü, kürtaj, cinsellikte helaller-haramlar başlıklarından oluşmaktadır.

Hanımlara Özel Fetvalar, Faruk Beşer, (İstanbul: Nun Yayıncılık, 1997. 16. Basım, 383 s.). Yazarın kaleme aldığı ilmihale yakın olan eserde temizlik, ibadet, İslâm ve kadın, hanımlara özel haller, mahremiyet, avret ve tesettür, karı-koca hukuku, âdet ve gelenekler, günlük hayat ve fikhî araştırmalar başlıkları yer almakta, konular soru cevap usulüyle anlatılmaktadır.

Genç Kızlara Özel Fetvalar, Faruk Beşer, (İstanbul: Paradoks Yayıncılık, 2014, 264 s.). Yazarın eserlerinden özellikle genç kızları ilgilendiren konular seçilmiştir.

Evlilik Rehberi, Mustafa Gazel, (Ankara: Kitab Neşriyat Dağıtım, 2005, 184 s.). Girişte toplumun temeli, geleceğin teminatı olan aile ve önemi; 1. bölümde ailenin kurulması, evlilik müessesesi, nikâhla alakalı hususlar; 2. bölümde boşama ve hükümleri; 3. bölümde kısa ilmihal mahiyetinde din, iman, taharet ve namaz konuları işlenmiştir.

Müslümanın Aile Hayatı, Ramazan Varol, (İstanbul: Denge Yayınları, 1997, 416 s.). 1. Bölüm ailenin tanımı, amacı; 2. Evlenme, imkân bulamayanların durumu, evlenmenin şartı ve usulü, evlenilmesi yasak olanlar, birden fazla kadınla evlilik, sadece Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dörtten fazla evlilik ruhsatına sahip olması; 3. Ailede karşılıklı sorumluluklar, yabancılarla ilişkiler, diyalog ve şahitlik açısından tesettür; 4. Anlaşmazlık ve boşanma, zıhar, îlâ; 5. Kur'ân'da geçen kadınlar gibi konular işlenmiştir.

Kadın İlmihali, Mustafa Necati Bursalı, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019. 448 s.). Kadının yaratılışı, cennette kadın, kadınların özel halleri, örtünme, avret, evlilik, nikâh, cinsî münasebet, boşama, boşanmayı kadının tercihine bırakmak, iddet gibi başlıklar vardır.

Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali, Rauf Pehlivan, (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1993/2003, 558 s.). Tarih boyunca kadın; itikat ve ibadet esasları, kadının siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik durumu; İslâm aile hukuku, kadın ve sağlık, cinsel hayat; kadınla ilgili uydurma hadisler, hurafeler; Hz. Âdem'i Hz. Havva mı baştan çıkarttı? Kadının ihtilamı, saç boyası, kremi; spiral, oje vb. gusle mani mi? Hamilenin âdeti, adet bir ceza mı? gibi konular işlenmiştir.

Kadın İlmihali, Ayşe Gül, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2003, 160 s.). Bir kadının kalemiyle yazıldığı belirtilmiş, amacı ise temel dinî prensipleri anlatma yanında en karmaşık görünen ve dile getirilemeyen fikhî meseleleri çözümlayebilmeleri için kadınlara yardımcı olmak şeklinde belirtilmiştir.

Müslüman Kızın Din Kitabı, M. Kemal Pilavoğlu, (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1983; Çelik Yayınevi, 1996, 136 s.). "Sevgili kızım" hitabıyla başlayan kitabın ön sözünde şöyle denmiştir: "Mübarek dinimizi bildiğin, emirlerini işlediğin kadar, Allah'ın yanında yücelirsin. Bu kitap sana, İslâm'ın kız çocuklarına sunduğu her emri ve nehyettiği her şeyi anlatacaktır. Dinimizin kızlara ait kısımlarını öğreneceksin. Yarının ana, aile ocağının hocası olmakla pek yüce bir varlık olacaksın." Eser nasihat üslubuyla devam etmektedir. Din ve İslâmiyet nedir? Ne zamandan beri Müslümansın? İtikad: Allah'a iman gibi başlıklar vardır.

Büyük Kadın İlmihâli, Ümmihan Hambeyoğlu, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2001, 2012, 430 s.) Girişte İmam Ebû Hanîfe'nin hayatı ve görüşlerine dair uzunca malumat verilmiştir. İmam Matürîdî, iman, Peygamberlere iman, Resulullah'ın ailesi, hanımları, hayatı, gazveleri; taharet, gusül, abdest, teyemmüm, hayız, nifas, namaz, hac, oruç, zekât, nikâh, nişan, evlilik, boşanma, tesettür, teaddüd-i zevcat, karma hayat, kadının çalışması, aile hayatı ve miras konuları işlenmiştir.

Kadın İlmihâli, Süleyman Kösmene, (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 6. Basım, 2015, 524 s.) İslâmiyetle ilgili temel kavramlar; iman, temizlik, kadınlara mahsus haller, ibadetler, yemin, adak, mübarek günler-geceler, sünnet olan dualar, kadın ve aile, kadının giyimi, evlilik, kadın erkek ilişkileri gibi konular işlenmiştir.

Soru ve Cevaplarla Kadın İlmihâli, Jale Şimşek, (İstanbul: Hayat Yayınları 2012, 240 s.) Kitap; dinin kendisine önerdiği hayat anlayışıyla ve günümüzde kadının sahip olduğu haklar çerçevesinde nasıl bir hayat sürebileceğini soru-cevap şeklinde açıklamaktadır. Ana bölümleri: Kadın ve yaşam, kadın ve evlilik, kadın ve cinsel hayat, kadın ve ibadetten oluşmaktadır.

Kadınla İlgili Fikhî Meseleler, Hasip Asutay, (İstanbul: Hacegan, 2015, 110 s.). Çok muhtasar ve sade olup "soru-cevap"tan oluşmaktadır. Kadın ve

istibrâdan başlayıp kadın ve iddet ile kadınla ilgili çeşitli meseleler başlıklarıyla bitmiştir.

Kadın Kaleminden Kadın İlmihali, Sevim Asımgil - Merve Şahin, (İstanbul: İpek Yayın-Dağıtım, 2005, 524 s.). Kadınlara mahsus haller, ibadetler, kadının dış kıyafeti, dövme yaptırmak, kabir ziyareti, tüp bebek, kadınların Cuma namazı, imamlığı... Konuları sistemli ve özet bir şekilde işlenmiştir.

Kadın İlmihali Kadın Olmak Kolay Değil, Sevim Asımgil, (İstanbul: İpek Yayın Dağıtım, 2005, 224 s.). Kitapta evvela âdet ve lohusalık durumlarını bünyesinde barındıran kadının, bunlara ilişkin bilgileri öğrenmesinin önemi izah edilmiştir. Ardından peygamberleri doğuran, insan neslinin devamında en mühim vazifeyi üstlenmiş olan kadının, annelik için uygun ruhi ve bedeni yapısı sebebiyle tarihi boyunca hırpalanıp aşağılandığından bahsedilmiştir.

Hanımlara İlmihal, Hasan Çalışkan, (İstanbul: Serhat Yayıncılık, 2005. 624 s.). Din, iman, iman esasları, ibadetler, cihat ve kadın, yemin, adak, kadının insan olarak değeri, İslâm'ın kadına verdiği haklar, evlilik, kadının ailedeki sorumlulukları, boşanma, cinsellik, kadın ve çocuk, ilişkilerde ölçüler, avret, estetik ameliyat, ev ve işle ilgili bazı meseleler, ölüm, inançlar, âdetler, ve hurafeler anlatılmıştır.

Delil ve Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali, İsmail Hakkı Uca, (İstanbul: Kitap Dünyası, 2005. 622 s.). Hanefî mezhebine göre, özellikle kadınları ilgilendiren hususlar delilleriyle, basit işlenmeye çalışılmıştır. Konuları; yaratılış ve din, mezhep, mezhep imamlarımız, iman ve İslâm, iman esasları, ibadete hazırlık, kaplar, istincâ, tuvalet adabı, misvak, abdest, gusül, umumi hamamlar, hayız, nifas gibi konulardan oluşmaktadır.

Kadın İlmihali, Mehdi Aydın, (İstanbul: Özlem Yayın Dağıtım, 2008, 207 s.). Kadınların özel halleri ve ibadetlerdeki durumları; nikâh, boşanma, tesettür; aybaşı ve lohusalık günlerinde ibadet yükümlülüğü, kabir ziyareti konuları incelenmiştir.

Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali, Dilaver Selvi, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 19. Basım, 2013. 462 s.). İlim, ilmihal, yaratılış ve kadın; üstünlük meselesi, fitne, evlilik, evlenmenin hedefi, nikâh, halvet, düğün, gerdek, cinsel ve özel hayat, örtünme, sosyal hayat, kadınların özel halleri, boşanma, çocuğa karşı hak ve sorumluluklar, güncel dinî meseleler, abdest, namaz, diğer ibadetler; kısaca bir ailenin kurulmasından ölüm veya boşanma ile son bulmasına kadar yuvayı ilgilendiren bütün temel ilmihal konuları ele alınmaya çalışılmıştır. Eserin kıssa ve menkıbelerle zenginleştirilmesi amaçlanmıştır.

İslâm'da Evlilik ve Aile Hukuku, Ali Fikri Yavuz, (İstanbul: Hisar Yayınları, 1991, 304 s.). İnsanın yaratılışı, evlenme ve aile hukuku vs. işlenmiştir.

Hanımlar İçin İslâm İlmihali, Ebu Malik el-Mısırî, (Trc: M. Metin Zirek), İstanbul: Polen Yayınları, 2006, 573 s.). Taharet, namaz ve diğer ibadetler, kadının kıyafet ve ziyneti, nikâh, talak ve miras açıklanmıştır.

İzahlı Kadın İlmihali Ansiklopedisi, Asım Uysal-Mürşide Uysal, (Konya: Uysal Kitabevi, 1993, 670 s.). En yaygın ilmihallerdendir. Meseleler teferruatlı işlenmiştir.

Kadın ve Aile İlmihali, Şule Uysal, (İstanbul: Uysal Kitabevi, 2004, 431 s.). Önsözde belirtildiğine göre;

"Kadın ve Aile" özelinde, dini ve fikhî konuları, temel kaynaklara ve genel kabul görmüş bilimsel metotlara bağlı kalarak; güncel gelişim ve değişim unsurlarını da göz önünde bulundurarak ele almaktadır. Eserin telifinde öncelikle konularla ilgili âyet ve hadislere yer verilmiş, genellikle Hanefî mezhebinin görüşleri esas alınmış, ancak sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için diğer fıkıh mezheplerinin ve çağdaş İslâm âlimlerinin yaklaşımlarına da değinilmiştir. Gerekliğinde gerekçesi belirtilerek anılan mezhepler ve görüşler arasında tercihte bulunulmuştur."²⁵

Eserde kadın-erkek arasındaki farklı hükümler izah edilirken sıkça eşitlik vurgusu yapılmakta ve farklılıkların kadının aşağı olmasıyla ilgisinin bulunmadığı söylenmektedir. Tercih edilen hükümlerin gerekçesinin her meselede belirtildiğini söylemek zordur. Meselâ, erkeğin yaşlı kadınlı tokalaşmasına Hanefîlerin; Ebû Bekir'in uygulamasına binaen cevaz verdikleri söylenmiş ve "Bize göre kadın ya da erkek şehvetsiz olarak tokalaşmak niyetiyle de olsa yabancı birisinin hiçbir yerine dokunamaz." denmiştir.²⁶ Bu yaklaşım, genel modernist bakış açısına aykırılığı hasebiyle dikkat çekici olsa da verilen hükmün delili belirtilmemiştir.

Sorulu-Cevaplı Kadın İlmihali, Abdullah Sevinç, (İstanbul: Gonca Yayınevi, 2006, 576 s.). Yöntem açısından eserin sorulu cevaplı olduğu zikredilmiş fakat her konuda bu usul takip edilmemiştir. Yaratılış, tarihte kadın, özel halleri, İslâm'da aile, iman, İslâm, ibadetler, din, çocuk eğitiminde anne-baba, Peygamberimiz (s.a.v.), toplumsal konular, tesettür konuları işlenmiştir. Abdestin alınışı ve namazın kılınışı basit çizimlerle anlatılmıştır.

Açıklamalı Kadın İlmihali, Abdülvahhap Öztürk, (İstanbul: Çelik Yayınları, ts.). Kadının yaratılışı, mutlak olarak kadın, anne, kız, kız kardeş, komşu kadını, zevce; mehir, nafaka, kadını dövmemek gibi birbiriyle doğrudan bağlantılı olmayan konular yanında bazı tereddütlü meseleler,

²⁵ Asım Uysal - Mürşide Uysal, *İzahlı Kadın İlmihali* (İstanbul: Uysal Yayınevi, 2008), 3.

²⁶ Uysal, *Kadın ve Aile İlmihali*, 253.

kadının şahitliği, mirası, tahsili ve çalışması; ayrıca itikadî konular ve ibadetler işlenmiştir.

Peygamberimizin Sünnetinde Evlilik, sAbdülvehhab Öztürk, (Ankara: Kılıç Yayınları, 1997, 480 s.). İlmihal ismi taşımaya da tam bir aile ilmihali niteliğindedir.

Aile İlmihali, Mehmet Altunkaya (Şelale Yayınları, 2004, 480 s.). İçeriğine ulaşamamıştır.

Ailede Saklı Cennet- Düğün, Evlilik ve Mutlu Yuva, Mehmet Ildıran, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016, 168 s.). Nasihat ve ahlâkî konular ağırlıklı olmakla beraber kadınların özel halleri ve diğer fikhî konulara temas ettiği için aile ilmihallerinden sayılabilir.

Hanefi ve Şafii Mezheplerine Göre Kadın ve Aile İlmihali, Seyda Muhammed Konyevî, (Konya: Reyhani Yayınevi, 2011, 491 s.). İbadetlerin yapılış şekilleri, üstünlükleri, manevi sırları, incelikleri, aile, kadınlara mahsus haller, çocuk eğitimi, miras hukuku işlenmiş; bilgi yanında amele ve manevi yöne de ağırlık verilmiştir.

Tam Kadın İlmihali, Hacı Fatma Eskişehirli (Penbe), (İstanbul: Eser Neşriyat, 1995, 2003, 480 s.). Günümüz şartlarına en güzel şekilde cevap verebilecek ve herkesin kolaylıkla faydalanıp bütün problemlerini halledebileceği bir usule göre hareket etme iddiasındadır. Hanımlarla ilgili akla gelebilecek bütün meselelere yer verildiği söylenmiştir. Günümüz problemleri sorulu-cevaplı sunulmuştur. Ahlâkî mevzular da işlenmiştir.

A'dan Z'ye İslâm'da Evlilik ve Aile Okulu, Mehmet Kızılkaya, (İstanbul: Hayat Yayınları, 2014, 495 s.). Eş seçimi, kız isteme, nişanlılıkta dini nikâh, evlenilmesi yasak olanlar, ilk gece, cinsel hayat, ailede haklar, eşlerin birbirine ve ailelerine karşı sorumlulukları, haramlar, helaller, temizlik, çiftler arasındaki muhabbet, anne-baba-çocuk, büyükanne-büyükbaba-torun ilişkisi, komşularla ilişki, çocuklara inanç ve ibadetler nasıl kazandırılır? başlıkları yer almaktadır.

Açıklamalı Kadın İlmihali, Kasım Yayla, (İstanbul: Merve Yayınları, 2016, 495 s.). Tarihten günümüze kadın; İslâm'da kadın hakları, itikat, ibadetler, nikâh, boşanma, miras hukuku, ailede kadın, kadınların halleri, tesettür, hicap, doğum kontrolü, cinsel meseleler, kadının şahitliği, İslâm'da kadının sosyal, siyasal durumu incelenmiştir.

Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi, Abdülkerim Zeydan, trc: Heyet, (İstanbul: Asalet Yayınları, 2019). Arapçası *el-Mufassal fi ahkâmî'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* olan eser bir heyet tarafından Türkçe'ye çevrilip 15 cilt olarak yayınlanmıştır. İtikadî ve ahlâkî konular ele alınmamakla beraber aileyi ilgilendiren hemen bütün fikhî bahisler mezheplere göre işlenmiştir. Bu yönüyle bir aile ilmihali sayılabilirse

de hacimli olması, bir el kitabı/ilmihal olma vasfından ziyade kaynak eser niteliğini öne çıkarmaktadır.

Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihali, Mustafa Kasadar, Sadık Akkiraz, (İstanbul, Ravza Yayınları, 2015, 2021, 549 s.). Sistematik bir ilmihal olup Hanefî ve Şâfiî fikhına göre yazılmıştır.

Kadın ve Aile İlmihali, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011, 440 s.). Ehl-i Sünnetin esasları, dinden çıkarılan sözler, hayız, nifas, özür hali, cinsî münasebet, düşük yapanın lohusalığı; korunmanın hükmü, hapisnede teyemmüm konuları anlatılmıştır.

Kadın ve Aile İlmihali-2, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011, 496 s.). Namazları hangi vakte kadar geciktirebiliriz? Uçak, gemi üzerinde namaz; kaza namazı, namazı bozan kıraat hataları, hasta namazı, namazı çabuk kılmanın hükmü, seferi namazı, namazın terkedilebileceği durumlar anlatılmıştır.

Kadın ve Aile İlmihali-3, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012, 495 s.). Oruç, fidye, zekât, hacda vekillik, kadının hacdaki durumu, umre, kimlerin kestiği yenir? konuları işlenmiştir.

Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihali, Hamdi Döndüren, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016, 640 s.). Girişte müminin doğumundan ölümüne aile içinde-dışında karşılaştığı sorunlar, evlilik, aile içi haklar, sorumluluklar anlatılmıştır. Bölümleri şöyledir: 1. Yaratılış, örtünme, karşı cinslerin ilişkileri; 2. Evliliğin esasları: nişan, evlenme, evlenme engelleri, denklik, düğün; 3. Evlilik çeşitleri; 4. Evliliğin mali yönü; 5. Evliliğin şahsa bağlı hak ve sorumlulukları; 6. Çocukların hukuki temsili: ehliyet, velayet, vesayet, vekâlet. 7. Nesep, buluntu çocuk, süt hısımlığı, hüdâne; 8. Evliliğin sona ermesi; 9. Boşanmada özel durumlar: hâkim kararı, îlâ, muhâlea ve zihar; 10. Evliliği biten kadının iddeti; 11. Vasiyet, vesâyet; 12. Miras; 13. Günlük hayatta karşılaşılan çeşitli ailevi sorular.

İslâm'da Kadın ve Aile, Mehmed Emre, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2014, 203 s.). İçeriği şöyledir: Cahiliye devri, evlenmeye teşvik, evlenmenin hükmü, evliliğin, sağlam bir aile kurulması; erkek ve kadının hayırlısı, cahiliyede nikâh, İslâm'da nikâh, nikâhta şahit, alacağı kadını görmek, nikâh edepi, iki bayram arası nikâh, nikâhın neveleri, müt'a nikâhu, mehir, başlık, nişan, cihaz, Hazret-i Fatıma'nın çeyizleri, düğün, evlenecek kimseye caiz olup olmayan şeyler, Hz. Fatıma'nın düğün ve zıfafi, eşlerin hak ve vazifeleri, geçimsizlik, boşanma, talakın ta'liki, ric'î ve bayin, üç talak, iddet, hulle, taaddüd-i zevcat, maksat evlat yetiştirmektir, anne ve babanın vazifeleri: isim koymak, çocuğun beslenmesi, hediyede adalet, iman aşılama... azil, çocuk düşürme, beşikte konuşan, sünnet ettirme, müşrik çocukların ahiretteki hali, evlat edinme,

tesettürün faydaları, çıplaklığın zararları, gözü haramdan sakınmak, tesettür, kadının kadına ve erkeğe karşı tesettürü, kadınların dışarı çıkması, zinanın cezası.

Hanımların Din Rehberi- Ayet ve Hadislerle Hanımlara Sesleniş, Mehmed Emre, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 1996, 424 s.). M. Emre aile ile ilgili hüküm ve durumları âyet ve hadislerle beraber vermesi yanında, ibadet ve muamelat alanında kadının tabi olduğu farklı hükümleri özellikle işlemiştir. Sonunda Peygamberimiz'in (s.a.v.) zevcelerinden bahsetmiştir.

Sohbet Tadında Evlilik Ehliyeti: Kadın İlmihal, Esmâ Muratoğlu, (Muallim Neşriyat, 2022, 352 s.). Beş bölüm olup kadının konumu, iman, ibadet, tesettür, evlilik ve mahremiyetlerini içermektedir.

Yeni Aile İlmihali, Ahmed Şahin, (İstanbul: Cihan Yayınları, 2012, 496 s.). İtikat ve ibadet konuları, nikâh ve kadınlarla ilgili pek çok meseleler incelenmiştir.

Yeni Aile İlmihali -2 Hayatımızdaki İslâm, Ahmed Şahin, (İstanbul: Cihan Yayınları, 2012, 432 s.). Mahremiyet, yılbaşı kutlamaları, kızları evlenmeye zorlamak, gayr-i müslime benzemek, kadın sekreter çalıştırmak, hayvan dövüştürmek, ölümlere Yasin okumak, vesvese, doğum günü, sakal bırakmak konuları işlenmiştir.

Aynı yazara ait olan her iki eserin içindekiler kısmı çok karışık ve intizamsızdır.

Kadın ve Aile İlmihali, Mehmed Paksu, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2005, 496 s.). Aile saadeti, aile ve ekonomi, çocuk-anne baba ilişkisi, karı koca ilişkileri, anlaşmazlıklar, akrabalar, mahremiyet, âdet, süt çocuğu, tüp bebek, mehir, nişan, nikâh, düğün, abdest, gusül, Kur'ân, namaz, oruç, hac, nazar, büyü, kuş besleme, estetik ameliyat gibi konular incelenmiştir.

Aile İlmihali, Hayreddin Karaman, (İstanbul: Timaş Yayınları, 7. Baskı, 2015, 496 s.). Aile ve kadın denince akla gelen her türlü sorunun cevabının; evlilik, aile hayatı, çocuk bakımı ve terbiyesi, kadına ait haller, gündelik hayatın düzenlenmesine dair detayların temel kaynaklara referanslarla ele alındığı ifade edilmiştir.

İslâm'da Kadın ve Aile, Hayreddin Karaman, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995, 459 s.). Yazarın ilmihaliyle benzer içeriğe sahip olup bazı meseleler bu eserde ele alınmamıştır.

Tarihte Kadın ve Cilbab, Fatma Temir, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014, 332 s.). İçeriği itibarıyla bir kadın ilmihalidir. Beş bölümdür: 1. İnsanın yaratılışı, tarihte kadının yeri, İslâm'da kadın, 2. Örtünme, yararları, utanma duygusu, fuhşun tırmanışı, kapitalist sistemde kadının harcanması, 3. Örtünme, kadının

sesi, saç kestirmesi, 4. Hayız, 5. Karı-kocanın hakları, mehir, nafaka konuları incelenmiştir.

Mutlu Bir Yuva İçin, İbrahim Sarı, (İstanbul: Net Medya Yayıncılık, 2016, 371 s.). Kitabın, Peygamberimiz'in mutlu bir yuva için gerekli emir ve öğütlerini içermekte ve bunların ışığında bazı hayat deneyimlerini yansıtmakta olduğu belirtilmiştir.

Kadın İlmihali (Hanımlara Fetvalar), İsmail Mutlu, (İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 2016, 248 s.). İslâm ve kadınla ilgili zihinleri meşgul eden pek çok sorunun cevabının bulunduğu belirtilmektedir. İslâm'ın kadınlara tanıdığı haklar, eşitlik, mirasta kadın, kadının şahitliği, kadınla istişare, tesettürde el ve yüz, adetliyen ilişkisi, kadının devlet başkanlığı, guslü, abdesti, namazı, orucu, hacı, tesettürü ve kadın halleriyle ilgili diğer meseleler incelenmiştir.

Ansiklopedik Kadın İlmihali, Emine Şeyma Usta, (İstanbul: Kişisel Yayın, 2016, 2019, 640 s.). Çok kapsamlı olup Müslüman Türk kadınının bilmesi gereken her şeyin düşünüldüğü yazıldığı ifade edilmiştir.

Sünnete Uygun Evlilik ve Aile Hukuku, Mehdi Aksu, (Mir Yayınları, 2021, 400 s.). Evliliğin gerekçeleri, faydaları, faziletleri, engelleri, cinsel sorunlar, evlilik adaylarında olması gereken özellikler, akraba evliliği, mehir, zıfaf gecesi adabı, hamilelik dönemi, çocuk eğitimi, sevgi, aşk, çok eşlilik, boşanma sebepleri, kadın-erkek hukuku konuları işlenmiştir.

Kadın İlmihali Evlilik ve Mutluluk, Kadir Sevcen, (İstanbul: Gonca Yayınevi, 2010, 328 s.). Peygamberimiz'in kadınlara tavsiyeleri ve karı koca arasındaki ilişkiler üzerine söyledikleri ile oluşturulmuş ilmihaldir.

Kızının Din Kitabı (Kızlar-Hanımlar için Resimli Namaz Hocası), Yusuf Tavash, (İstanbul: Tavash Yayınları, 2013, 368 s.). İçeriğinde kadınlara dair özel meseleler yer almamaktadır. Kız çocukları için hazırlanmış resimli çocuk kitabıdır.

7'den 70'e Aile İlmihali, Yusuf Tavash, (İstanbul: Tavash Yayınları, 2021, 384 s.). İlmihalini öğrenmenin her Müslümana Allah'ın emri olduğunun vurgulandığı eserde; din, iman bilgileri, 32 farz, 54 farz, İslâm'ın şartları, nafie namaz çeşitleri, kandil geceleri ibadetleri, hacet, istihare ve tevbe namazı, salâtü'l-vâlideyn, gerdek gecesi namazı, tesbih namazı, sualli cevaplı Peygamberimiz'in hayatı, ashâb-ı kirâm, Peygamberimiz'in hanımları gibi hususlar işlenmiştir.

Hanımlar İçin Asr-ı Saadet Dersleri 1 Akaid- Tefsir- Siyer- İlmihal- Sahabe Hayatı- Aile Eğitimi, Necmettin Salihoğlu, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2012, 915 s.). Eserin başlığı içeriğini büyük oranda yansıtmaktadır.

Ayet ve Hadisler Işığında Aile İlmihali, Ali Kara, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, 693 s.). Evlenmek isteyenlerin birbirlerini görmesi, flört, mehir, şigar nikâhı, karı-koca hakları, sıla-i rahim, birden fazla evlilik, tüp bebek, organ nakli, Müslüman kadının ehl-i kitapla evliliği, süt kardeşliği, evlat edinme, köpek beslemek, falcılık, sihir konuları işlenmiş, meseleler ayet ve hadislerle açıklanmış, mezheplerin görüşleri belirtilmiştir.

Hanımlar İçin İlmihal Dersleri, Necmettin Salihoğlu, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018, 439 s.). Sayfaları desenli ve pembe renkten oluşan kitapta, bir yılın 52 haftasına göre konular 52 ders şeklinde işlenmiştir. Konular aile içi eğitim ve hanımların her türlü sivil çalışmalarında bir yıl boyunca konu ve içerik sıkıntısı çekmeden takip edilecek tarzda hazırlanmıştır. Ana kaynağı Kasadar ve Akkiraz'ın *Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihali*'dir. Hanefî mezhebine göre olup bazen Şafiî mezhebine de yer verilmiştir.

Aile İlmihali, Hüsamettin Vanlıoğlu vd. (İstanbul: İsmailağa Yayınları, 2019, 486 s.). Zengin bir muhtevaya sahip olan eser sadece aile ile ilgili fikhî hükümlere hasredilmiştir. Evlilik, eş seçimi, nişan, nişan atmak, nikâh akdi, duası, düğün yemeği, muvakkat nikâh, kız kaçırmak, nikâhta velayet, evlenilmesi haram olanlar, süt hısımlığı, mehir, evlilikten doğan vazifeler, zıfat gecesi edepi, haram ilişkiler, tüp bebek, nesep, nüfus planlaması, talak, iddet, hul', zıhar, liân, nafaka, çocukların nafakası, haremlik-selamlık, avret, ihtilat, tesettür, giyim-kuşam konuları işlenmiştir.

Ayetler ve Hadisler Işığında Aile İlmihali, Mehmet Dikmen, (İstanbul: Demlik Yayınları, 2019, 520 s.). İbadet; ailenin kurulması, evlilik, güzel geçim, günlük hayatımızda helaller, haramlar, yeme-içme, giyinme, gezme ve dinlenme konularını içermektedir.

Hanımlara Mahsus İlmihal, Heyet, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2021, 170 s.) Hanımlara mahsus hususi haller, tablo ve çizimlerle daha anlaşılır hale getirilmeye çalışılmış; tesettür, mahremiyet, süt akrabalığı, doğum kontrolü, mehir, talak gibi hususlar açıklanmıştır.

Aile İlmihali, M. Akif Aydın vd. (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, 354 s.). Aile hayatı, nişanlanma, evlenme, evlenme ehliyeti, velayet, denklik, evlenme engelleri, cinsî hayat, ailenin önemi, çocuğa karşı vazifeler, mahremiyet, boşama, rızaî-kazaî boşama, lian, îlâ, iddet, nesep, emzirme, çocuğun bakımı, nafakası; usul, fûru ve hısımlık nafakası, örtünme, süslenme, kadınlara mahsus haller, temizlik ve ibadetler işlenmiştir. Birçok bölüm TDV ilmihalinden alınmıştır.

Muhtasar Kadın İlmihali, Elif Tekoğlu, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2022, 167 s.). İbadet konularına ağırlık verilmiştir.

1.2. Kadın ve Aileye Dair Belirli Konularda Yazılan Eserler

Kadın ve aileye ilişkin hemen her konu yerine belirli bir mevzuya tahsis edilen eserler de bulunmaktadır. Bunların tespitinde, çok ayrıntılı araştırma yapmak yerine, bazı örneklerin verilmesi tercih edilmiştir. Zira çalışmanın konusu esasen kapsamlı kadın ve aile ilmihalleridir.

İslâm'da Aile İlişkileri 1- Eşler Arası Hak ve Vazifeler, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayinevi, 2009, 248 s.)

İslâm'da Aile İlişkileri 2- Ebeveynin Çocuklarına Karşı Görev ve Sorumlulukları, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayinevi, 2009, 335 s.)

İslâm'da Aile İlişkileri 3- Müslümanın Ebeveyn Akraba ve Komşularına Karşı Vazifeleri, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayinevi, 2008, 176 s.)

İslâm'da Tesettür ve Evlilik, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayinevi, 2010, 96 s.)

Hanımların Özel Halleri, Kemal Yıldız, (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2012, 120 s.)

Hanımlar İçin Abdest Gusül Özel Haller ve Namaz, Ebû Malik el-Mısırî, (İstanbul: Polen Yayınları, ts. 238 s.)

Hac ve Kadın, Ülfet Görgülü vd., (TDV Yayınları, 2022, 83 s.)

1.3. Aile İlmihallerinin Yazılma Sebepleri

Müslümanların sorumlu tutulduğu ilmin kolayca öğrenilip öğretilmesi bakımından ilmihaller önemlidir. Zira okuyucuyu hazır bilgiye ulaştırmada kolaylık sağlamaktadırlar. Kadın ve aile ilmihallerinin yazılma gerekçeleri de genel olarak böyle olmakla beraber, hususen kadın-aileye yönelik ilmihal yazılmasının özel sebepleri de bulunmaktadır. Aile hayatının çok boyutlu olması, kadının ibadetleri, ev hayatı, iş ve sosyal hayatı, anne olması, konuşması-sesini duyurması, tesettürü, hakları gibi sıralanabilecek daha bir dizi durum, bu alanların daha ayrıntılı ele alınmasını gerektirmiştir.

Şer'î açıdan ailenin ne olduğunu yahut ne olması gerektiğini ortaya koymayı amaçlayan aile ilmihalleri, evlilikten çocuk terbiyesine, aileden gündelik hayatın düzenlenmesine kadar birçok meseleyi ele almaktadır. Kadın ve aile ilmihalleri mükelleflerin sormaktan çekindiği durumları da içermektedir. Özellikle kadınlar rahat bir şekilde şer'î hükmünü öğrenmek istedikleri meseleler hakkında soru sormakta zorlanabilmekte yahut rahat bir ortam veya soru sorabileceği kişiyi bulmada sıkıntı çekmektedir. İlmihaller bu noktada önemli bir imkân ve kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca kadın ve aileye ilişkin hükümler, genel fıkıh kitaplarında bulunmakta ise de bunlardan istifade

etmek herkes için kolay olmamaktadır. İşte burada ilmihaller devreye girmektedir.

Kadın-aile ilmihallerinin yazılış amaçları yukarıdaki çerçeveye dâhil ise de bunun yanında her bir ilmihal yazarının eserini hangi saik veya saiklerle yazdığı da önemlidir. Bazı yazarlar bir sebep belirtmemiş, kimisi eserin yazılış amacını bilgilendirme gibi sebeplere bağlamış, bazıları da mevcut eserlere rağmen neden yeni bir ilmihal yazdığının gerekçelerini izah etme gereği hissetmişlerdir.

Asım-Mürşide Uysal *Kadın İlmihali*'ni Müslüman bireylerin rahatlıkla ulaşabileceği ve kolayca anlayabileceği bir eser olması amacıyla yazdıklarını şöyle belirtmişlerdir:

“Kadınlar ve kızların değil erkeklerin bile okuyup öğrenmesi zaruri ve mecburi olan dinî mes’eleler, utanma bahanesiyle ihmal edilemez. Kadın ve erkek hastalandığında, zaruret halinde bile doktorlara göstermiyor mu? Göstermesi de caizdir. Bu mes’eleleri herkesin bilmediği, bilenden sorulduğu zaman da istendiği şekilde açıklamasına her zaman durum müsait olmadığı için, herkesin muhtaç olduğu bu önemli bahisleri kitap halinde ve herkesin anlayabileceği şekilde mü’min ve mü’mine kardeşlerimize sunmayı arzu ettik.”²⁷

Hamdi Döndüren *Delilleri ile Aile İlmihali*'nde, kitabı yazma amacını şöyle ifade etmiştir:

“Eser iddiadan uzak bir anlayış içinde İslâm'ın temel kaynakları taranarak aile hayatı ile ilgili temel meseleleri gün ışığına çıkarma ve mü'minlerin bunlarla amel etmesine vesile olmak gayesiyle telif edilmiştir.”²⁸

Dikmen ise eserini okuyucuya yardımcı olma amacıyla yazdığını söylemiş; hayat boyunca lazım olacak temel inanç prensiplerinin, ibadet mükellefiyetlerinin; dinî ve ahlâkî vazifelerin özetlendiğini belirterek eserin muhtevası hakkında bilgi vermiştir.²⁹

İsmailağa heyeti yazdıkları ilmihalin gayesini ailenin Allah Teala rızasına uygun olarak devam ettirilmesi için Müslümanlara yarar sağlamak olduğunu beyan etmişlerdir.³⁰

Buraya kadar belirtilen sebeplerin ilmihallerin genel gayelerinden farklı olmadığı görülmektedir.

Hayreddin Karaman, kulluk vazifesini ifa için “din bilgisine” olan ihtiyaçtan bahsetmiş, aile ilmihalini yazma sebebini şöyle dile getirmiştir: “Günümüzde Müslüman kadınlarla ilgili mesele ve problemler klasik ilmihâl

²⁷ Uysal – Uysal, *Kadın İlmihali*, 5.

²⁸ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 7.

²⁹ Mehmet Dikmen, *Ayetler ve Hadisler Işığında Aile İlmihali* (İstanbul: Demlik Yayınları, 2020), 9.

³⁰ Hüsameddin Vanlıoğlu vd., *Aile İlmihali* (İstanbul: İsmailağa Yayınları, 2019), 4.

formatını aşan çalışmaları gerekli hale getirdi.”³¹ Böylece yeni meselelerin mevcudiyetinin klasik ilmihalleri aşması gerekçe gösterilmiştir.

Abdülvehhab Öztürk eserini tanıtırken şu ifadelere yer vererek kitabın yazılma sebebine dair tafsilat vermiştir:

“Bu isimde ve bu isme yakın pek çok kitap, gördüğünüzden eminiz. ‘Benzer bu kadar eser varken, bu kitabı onlardan ayıracak bazı özellikleri olmalı idi.’ diyerek şunları sıralamıştır:

1- Eser, evlilikle ilgili olarak Yüce Peygamberimizin sünnetinde geçen olaylarla sınırlı kalmıştır. Böyle olmakla beraber, sanırsız, bütün konular işlenmiştir. Sünnette olmayan, adet icabı evlilik işlemlerimizde görülen olayların üzerinde durulmamış; dolayısıyla böyle bir şey varsa, onların, zikredilen sünnete ircaı hedef alınmıştır.

2- Konular örnek olaylarla anlatılmıştır. Peygamberimizin sünnetinden canlı misaller verilmiştir, hem hüküm belirtilmiş, hem de tatbikatı sunulmuştur.

3- Eser, evlilikle ilgili bir sürü bilgileri sıralamak için değil, mümkün olduğu kadar yaşanmak için yazılmıştır.

4- Bu kitap okurlarına, İslâm dinine, Allah'ın Resullerine ve İslâm büyüklerine hürmet ve saygı telkin etmek için yazılmıştır. Sevgili Peygamberimizin, hemen hemen her ismi geçtikçe, (s.a.s.) ile ashabından birinin adı geçtikçe, (r.a.) ile ve diğerlerinin isimleri geçtikçe, gerekli saygı ifadeleriyle adları yüceltilmiştir. İslâm fakih ve müctehidlerinin görüşleri saygı ile karşılanmış ve itibarları yüceltilmeye çalışılmıştır.”³²

Yazar, sonra kitabın diğer özelliklerinden bahsetmiştir. Yeni bir ilmihal yazmanın gerekçelerine bu kadar geniş yer ayıran başka bir esere rastlamak zor görünmektedir.

Dilaver Selvi'nin *Kadın ve Aile İlmihali* adlı eserinde genel gayelerden bahsedildikten sonra güncel konuların İslâmi hükümlerle pratik olarak açıklandığını, çağımızın getirdiği değişimler sonucu akıllara takılan soruların cevaplandığını söylemiştir. “Kısaca bu eserde fıkıhla ibret, hükümle hikmet, delille örnek iç içe işlenerek konular yeni bir tarzda okuyucuya sunuluyor.”³³ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere eserde güncel problemler daha pratik tarzda cevaplanmak istenmiştir. Değişen hayat düzeni ile birlikte ortaya çıkan

³¹ Hayreddin Karaman, *Aile İlmihali* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 15.

³² Abdülvehhab Öztürk, *Peygamberimizin Sünnetinde Evlilik* (Ankara: Kılıç Yayınları, 1997), 5-6.

³³ Dilaver Selvi, *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2005), 21.

güncel problemlere ilmihallerin cevap vermesi gerektiği esastından hareketle Selvi'nin ilmihal çalışmasının yapıldığı söylenebilir.

Ali Kara da eserini yazma gerekçesini güncel meselelere cevap vermek olarak belirtmiştir:

"Bugüne kadar pek çok ilmihal kaleme alınmıştır. Fakat bütün bu çalışmalar, her gün büyük bir hızla değişen toplumsal hayatın gündelik ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak kalmaktadır. Bu eser, her ne kadar büyük bir iddiaya sahip değilse de, her gün çeşitli şekilde tehditlere maruz kalan ve yıkılması için şer güçlerin adeta elbirliği ettiği, toplumumuzun temel taşı olan aile yuvamızın karşılaştığı veya karşılaşılabileceği güncel problemleri tek tek ele alarak incelemektedir."³⁴

Görüldüğü gibi bazı müellifler mevcutta farklı kadın ve aile ilmihalleri varken yeni bir ilmihal yazma sebebine hiç değinmemiş, kimisi ihtiyaçtan bahsetmiş, bazıları yeni durumları, değişen hayat şartlarını gerekçe kabul etmiş, bazıları ise önceki ilmihalleri içerik, üslup gibi açılarından yeterli bulmamıştır.

2. Kadın-Aile İlmihallerine Yöneltilen Tenkitlerin Değerlendirilmesi

Kadın-aile ilmihalleri hakkında bazı tenkitler yapılmıştır. Yedi başlıktan oluşan tenkitlerin altısı aile ilmihallerine yönelik birisi de kadın ilmihallerine yöneliktir. Bunlar, özellikle eğitim ve diğer sosyal bilimlerden açısından yöneltilmiştir. Bunları sekiz başlık altında toplayıp değerlendirmek mümkündür.

2.1. Dil ve Üslup Açısından

Öztürk şöyle demektedir:

"Aile ilmihallerinde kullanılan dil daha çok resmiyete yakın, samimiyetten uzak bir dildir. Mahkeme kayıtlarında kullanılan dil ve üsluba benzemektedir. Ağır başlı, net ve kesin ifadelerin kullanıldığı aile ilmihallerinde, kurallara riayetin ehemmiyeti anlatıldığından olsa gerek kuralcı bir dil, metnin tamamını kapsamıştır. Kanun hükmünde kararnamelere benzeyen bu dil ve üslupla dinin özü ve ruhu aktarılmaya çalışılmış belki bu sebepten dolayı hikmet kaybolmaya yaklaşmıştır. Aile ilmihallerindeki dil ve üslup aynıdır. Aynı kelime kalıpları ve hatta aynı cümleler. Aile ilmihallerinde ahenge ve anlaşılabilirliğe çok fazla dikkat edilmemiştir."³⁵

İlmihalin ana çerçevesini oluşturan akaid, fıkıh ve ahlâkın kural koyucu olmaları onları diğer ilimler ile modern sosyal bilimlerden ayıran temel vasıftır. Dolayısıyla ilmihallerde ağır başlı, net ve kesin ifadelerin kullanılması tenkide hedef olmamalıdır. Kaldı ki insan tabiatı muğlaklıktan ve belirsizlikten hoşlanmaz. Özellikle dinî meselelerde netlik önemlidir.

Bazı ilmihaller için resmî ve samimiyetten uzak bir dil kullanımı yerinde bir eleştiri olsa da geneli için anlaşılabilirliğe dikkat edilmediği tenkidi çok

³⁴ Ali Kara, *Ayet ve Hadisler Işığında Aile İlmihali* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 21.

³⁵ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 58.

genellemecidir. Bazıları daha ziyade akademik bir dil kullandıkları yahut yazarının dile vukufu zayıf olduğu için ilgili tenkidi haklı çıkarmakta olsalar da bir kısmı için bu durum geçerli olmasa gerektir. Son 15-20 yıldır iletişim ve etkileşimin yanında, şer'î hususlarda tenkit ve antipropagandanın artmasıyla, ilmihal yazarlarının, meseleleri anlatırken delilleri ve hikmetleri de öne çıkararak daha müsamahakâr bir dil kullanmaya başladıkları görülmektedir.

İlmihallerin önemli kısmı birbirinin tekrarı niteliğindedir. Bir eser diğerinin birebir tekrarı ise intihalden ve abesle iştigalden bahsedilebilir. Biz araştırmamızda böyle bir durumla karşılaşmadık. Fakat aynı mezhebe mensup kişilerin yazdığı eserlerdeki benzerlik yadırganmasa gerektir. Zira hüküm farklılıkları çoğunlukla halk arasında başka sıkıntılar meydana getirmekte, ilim ehline ve kitaplara güveni sarsabilmektedir. Ayrıca her bir çalışmanın ulaşabildiği farklı kişi ve kesimler olabilmektedir. Bu da tekrarların tolere edebilme yolunu göstermektedir.

İlmihallerde teknik terimlerin çokça kullanılması avam için anlamayı zorlaştırmaktadır. Mesela boşama bahsinde *bâin*, *ric'î*, *lağv*, *iddet* gibi terimler böyledir. Bir tarafta teknik terimleri kullanmanın gerekliliği –zira konuları daha doğru izah için en sağlam yoldur-, bir tarafta ise sığlaşan bir dil, irtifa kaybeden eğitim seviyesi ve bunun getirdiği anlama problemi, ilmihal yazarlarını da zora sokmaktadır.

Genel ilmihaller ile kadın-aile ilmihallerinin bazı kısımlarını anlamak, bir kere okumakla mümkün olmamaktadır. Yine, bazı eserlerde örnekler verilse de bunlardan çıkarım yapmak güç bir hal almakta, bu da ilave bir gayret gerektirmektedir. Kimi ilmihallerde kullanılan dil, eserin hacmi ve farklı materyallerin kullanılmaması eserin anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir. Bunun bir eksiklik olduğu mutlak olarak söylenemez. Zira yazılan her eseri anlamak dili bilmenin yanında belirli bir ilmî seviyeyi de gerektirmektedir. Ancak kadın-aile ilmihallerinin en düşük seviyeyi esas alması şart arzu edilebilir. Bu durumda bazı meselelerin izahında güçlük çekilebilir. Bundan dolayı incelediğimiz kadarıyla hemen bütün kadın-aile ilmihalleri genel olarak lise seviyesini esas almışlardır.

2.2. Görsellik Açısından

Aile ilmihallerine yönelik getirilen diğer bir tenkit görsellikle ilgilidir:

“Aile ilmihallerinde görsel materyaller sadece kitap kapaklarında kullanılmış, içerik kısmında ise hemen hemen hiçbir şekilde görsel materyale yer verilmemiş, sadece küçük desenler konu ve bölüm aralarına serpiştirilmiştir.”³⁶

³⁶ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 58.

İlmihaller içerisinde görsel açıdan zengin olanlar az da olsa bulunmaktadır. Diğer taraftan görselliğin sınırlarını çizmek de zor görünmektedir. Özellikle günümüzde görsel açıdan zenginlik katma gayesinin temelini Batı kaynaklı psikoloji-egitim çalışmaları oluşturmaktadır. Bu çalışmalar ise kendi dünya görüşlerine uygun olarak yapılmakta, buna göre sonuçlar ortaya konmaktadır. Dolayısıyla şer'î meselelerin işlendiği eserler oluşturulurken katılacak görsel unsurlarda dikkatli olunmalı, bunun esasları iyi tespit edilmelidir. Zira saygı duyulması gereken değerler, görsellik kullanılıp resmedilerek basite indirgenmiş ve saygınlıklarına hanel getirilmiş olabilir.

Bu konuda ölçülü olunmalı, ilmihaller resim kitabına dönüştürülmemelidir. Fakat bazı meseleleri izah için kullanılacak ve okuyucuya katkı sağlayabilecek görsel unsurlar eklenebilir. Namaz, hac, tesettür gibi konularda görsel unsurlar kullanmak mümkündür. Nitekim bazı yazarlar bunu yapmıştır. Sayfalara serpiştirilen görsel materyaller ile okuyucu dikkatini toplayarak daha dinç kalabilir. Bunun için farklı alanlarda çalışan kişilerin katkılarına başvurulmalıdır.

2.3. Aileye Görelik Açısından

“Aile ilmihallerinin de en önemli özelliği ‘Aileye Görelik’ ilkesinin tam olarak sağlanmasıdır. İçeriği tamamen aileyi ve o ailenin fertleri olan anne, baba ve çocukları ilgilendirmeli, onlarla direkt alakalı mevzuları barındırmalıdır. Bu yapılırken hangi topluma yönelik yazılmışsa aile ilmihi, o toplumun ailevi problemlerinin tek tek tespit edilmesi gerekir. Uç örnekler ve uç çözümler verilmemesi ve her kesimin yerine getirebileceği çözümler sunulması ilmihi kitabının ‘Aileye Görelik’ ilkesinin vazgeçilmezidir.”³⁷

Burada tenkitten ziyade tavsiye ve olması gerekene vurgu bulunmaktadır. Dolayısıyla büyük oranda haklılık payı bulunmaktadır. Zira aile ilmihallerinin ele aldığı konular ve bunları açıklarken kullandığı örnekler günümüz İslâm dünyasında yaşanan problemlerle uyumlu olmayabilmektedir. Zamanla birçok durumun değişmesi ile ortaya çıkan yeni problemler bunun başlıca sebebidir. Nitekim pek çok ilmihi yazarının bu kaygıyı taşıdığı müşahede edilmektedir.

2.4. İşlevsellik Açısından

Diğer tenkit ise şöyle ifade edilmiştir:

“Aile ilmihallerinin okunabilir olabilmesi için kesinlikle sayfa sayısının azaltılması ve görselliğin artırılması gereklidir. Aile ilmihallerinin tamamına yakını beş yüz (500) sayfadan fazla. Bu durum okunabilirliği azaltan unsurlardan bir tanesidir. Kalın hacimli kitaplar her zaman okuyucusu tarafından eksi bir (-1) puanla karşılanır.”³⁸

Hacimli ilmihaller çoğunlukta olmakla beraber, sayfa sayısı az olanlar da vardır. Hacmin düşürülmesi, ilmihi baştan sona tek seferde okunabilmesine

³⁷ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 59.

³⁸ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 59.

katkı sağlayabilir. Fakat bu durum, verilmek istenen bilgilerin azaltılmasını ve okuyucunun aradığı bazı meseleleri bulamaması sonucunu doğurabilir.

Tenkrit sahibi şunları da ilave etmiştir.

“İşlevselliğin en önemli özelliği kişilerin dini açıdan karşılaştığı problemlere pratik çözümler sunmasıdır. Aile ilmihallerinin toplumu oluşturan bireylerin el kitabı, el rehberi, hayat rehberi fonksiyonunu yerine getirebilen kitaplar olması, onların işlevselliğini en üst seviyeye taşıyacaktır. Bu da pratik çözümler sunmak, güncel problemleri çözecek bir ölçü, bir kıstasın işleyen ve kendini sürekli güncel tutan, tutarlı ve sürdürülebilir bir çözüm mekanizmasının oluşturulmasıyla mümkündür. Bir ölçü ortaya konulur ve problemler bu mekanizmanın çalıştırılmasıyla, mihenk taşına vurulmasıyla çözülür. İşlevsellik tam olarak budur. Piyasalarda mevcut aile ilmihallerinin böyle bir yapısı maalesef yoktur.”³⁹

Yazar, kişilerin dinî açıdan karşılaştığı problemlere pratik çözümler sunmaktan bahsetmiş fakat aile ilmihallerinin bu gayenin tahakkuku için uğraştıklarını göz ardı etmiştir. Zira okuyucular aradıkları her şeyi bulma ümidiyle bu tür eserlere yönelmektedirler. Bu da onların hacimli olmalarını gerektirmektedir. İşlevsellik ancak böylece temin edilebilir. Dolayısıyla yazarın tenkit ettiği şey ile, görmek istediği şeyin aynı olduğu söylenebilir. Kurallar ve ölçülerin bulunması gereğinden bahseden yazar aynı eserlerin kuralcı ve net dilini tenkit ederek⁴⁰ tutarsız bir tavır sergilemiştir.

Diğer yandan, işlevselliği sadece hacimle belirlemek yetersiz olsa gerektir. İlmihaller, muhatabın muhtaç olduğu bilgileri sağlayarak işlevsel olabilir. Ancak kapsamlılık endişesi hacmi genişleteceğinden okuyucu için çekici olmayabilecektir. Bu da zannımızca normal karşılanmalıdır. Bunun yanında samimiyet dini olan İslâm’ı muhataba anlatırken samimi bir üslup kullanılmalı, manevi yön hissettirilmelidir. Görsel materyaller ile zenginleşen sayfalarda, açık, anlaşılır bir dil ve sohbet edası ile anlatılan konular uzun olsa da muhatabın dikkatini çekebilecektir.

2.5. Kaynaklara Uygunluk Açısından

Aile ilmihallerinde konuların ayet ve hadislerle izah edildiği söylendikten sonra şöyle bir eleştiri getirilmiştir:

“Bir ayet bir meselede delil olarak gösterilmiş aynı ayet başka bir meselede ise karşı delil olarak yorumlanabilmiştir. Meselenin temeli her cemaatin kendi görüşünü kabul ettirmek için ayet ve hadisleri kendi düşüncelerinin ekseninde yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Burada bir asabiyet ve kendi fikrini bütün insanlara benimsetme gayreti vardır. Bu asabiye-i cahiliye hastalığıdır.”⁴¹

Fıkıh usulünde görüldüğü üzere, arada zıtlık olmaksızın bir âyet bir açıdan belli bir hüküm için delil olabilirken; aynı âyet başka bir açıdan, farklı bir

³⁹ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 60.

⁴⁰ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 58.

⁴¹ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 60.

meselede delil teşkil edebilmektedir.⁴² Araştırmacının kastı böyle bir durumu tutarsızlık saymaksa, bu isabetli olmaz. Tutarsızlık varsa, somut misallerle izah edilmelidir.

Her cemaatin âyet ve hadisleri kendi düşünceleri ekseninde yorumladığı da genellemeci bir iddiadır. Yorumun sınır ve imkânları usul ve fûrû-i fıkhîta tespit edilmiş olup her mezhep müntesibi buna uygun bir ilmî faaliyet yürütmek durumundadır. Eğer iddia edilen doğru ise bunun da somut ve müşahhas meseleler üzerinden ispatı gerekmektedir. İddia sahibinin bakışına uygun görülmemesi herhangi bir hükmü geçersiz kılmaz.

Tenkrit sahibi her cemaatin kendine ait ilmihalinin bulunduğunu, bunun asabiye-i cahiliye hastalığı olduğunu söylemiştir. Sadece farklı meşrebe mensup olduğu için Müslümanları cahiliye asabiyesine sahip olmakla itham etmenin makul bir delili sunulmamıştır. Kadın-aile ilmihallerini bir cemaate yönlendirmeye çalışma ithamı da böyledir. Konuları takdim şekillerine bakılırsa, klasik usulü takip edenlerin birbirlerine kıyasla uç noktalarda olmadıkları, aynı hüküm ve bilgileri farklı üslup, tasnif ve yaklaşımlar ile ifade ettikleri görülmektedir. Mesela Yayla'nın *Kadın ve Aile İlmihali'*nde diğerlerinden farklı olarak meselelerin toplumsal ve psikolojik yönleri ele alınmış, yalın bir dil kullanılmıştır. Yine *Aile İlmihali Dersleri* (H. Okur vd.) ise konuları genelde nasihat üslubuyla işleme yolunu tercih etmiştir. İlmihallerin, aynı sonucu kısmen farklı şekillerde ortaya koyduğu söylenebilir. Bu amaçla kaynak olarak fıkıh kitapları esas alınmış, ayetlere ve hadislere yer verilmiş; icma, kıyas ve diğer deliller de belirtilmiştir. Kanaatimizce bu tür iddialar somutlaştırılmadıkça ilmî olmaktan uzaktır.

2.6. Eğitsellik Açısından

Başka bir eleştiri de şöyledir:

"Eğitsellik, ilmihal kitaplarının vazgeçilmezidir. Fakat bu konudaki problem bilgilerin sunumunda kanun kitaplarına yönelik olan tarzın en aza indirgenmesidir. Özen gösterilmesi gereken husus anlatım tarzının kanun maddelerini saymaktan uzaklaşıp hikâye etmek ve izah etmek şeklinde oluşmasıdır. Konuların anlaşılmasına yardımcı olacak hikâyeler, menkıbeler ve yaşanmış olaylarla desteklenen bir anlatım tarzı daha kalıcı ve eğitselliğin amacını gerçekleştireci bir mahiyete sahip olabilir."⁴³

İddianın pek çok ilmihal için geçerli olduğunu söylemek çok zordur. Zira Abdülvehhab Öztürk ve Dilaver Selvi gibi pek çok ilmihal yazarı sıralanan mahzurları bertaraf etmek için azami gayret sarf edeceğini giriş kısmında belirtme gereği hissetmişler; bu amaçla konuları örnekler, ashabın ve diğer İslâm büyüklerinin hayatından kıssa ve menkıbelerle izaha çalışmışlardır.

⁴² Mesela bk. Ahmed Davudoğlu, *Fıkıh Usulü Dersleri*, haz. Fetullah Yılmaz (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2023), 98.

⁴³ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 61.

Diğer yandan, dinin ibadetler ve eğitim boyutu, özellikle yaşayan, uygulayan birilerinin örnek alınıp taklit edilmesiyle öğrenilebilecek bir yapıdadır. Yüce Allah'ın indirdiği her kitapla beraber mutlaka peygamber göndermesi de bunun göstergesidir. En azından temel eğitimin taklitle yürütülmesi, eğitsellik fonksiyonunun yaşayan birileri tarafından tevarüs edilmiş bilgi ve değerler doğrultusunda icra edilmesi önemlidir. Bundan sonra ilmihaller ve diğer yazılı unsurlar devreye girer. Bu tür eserleri eğitsellik açısından değerlendirirken bu durumun dikkate alınması uygun olacaktır.

2.7. Benzerlik Açısından

Diğer bir iddia ise kadın-aile ilmihallerinin, birbirlerinin hemen hemen aynı olduğudur.⁴⁴ İlmihallerin bir kısmının bazı bakımlardan diğerlerinin tekrarı olduğunu belirtmiştik. Kaynakların benzerliği, açıklanmak istenen meselelerin benzerliğini netice vermektedir. Nitekim birçok eserin sadece küçük ayrıntılar ile birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Öyle ki kadın ve aile meselelerinin anlatıldığı iki çalışmanın birinde farklı olarak bir veya birkaç konu başlığı yer almaktadır. Dolayısıyla aynı bakışla yazılan eserler arasında benzerliğin bulunması tabiidir. Eğer öncekiler aynen tekrarlanıyorsa yeni bir isimle piyasaya eser sürmenin gereksizliği ortadadır. Öncekilerde bulunmayan bazı konuları ekleme amacıyla yazılan eserlerin ortak konularında hükümlerin farklı olması beklenemez. Zira usul, mezhep ve şartlar aynı veya benzer ise farklı hüküm beklenmez. Kaldı ki bu tenkit bütün ilim dallarında yazılan eserlerin büyük kısmı için de geçerlidir.

Sonradan yazılmış olan eser kendinden önce işlenmeyen bir mesele için kaleme alınmak istenmiş ise bu mesele ilmihal olarak değil de müstakil bir şekilde izah edilebilir. Fakat şu da var ki kitaplar sadece başkası için yazılmaz. Zira yazar bazen kendisi konuları öğrenmek için araştırma yapar, bitirince de faydalı olur düşüncesiyle yayınlamaya teşebbüs eder. Fakat bu durumda tekrara düşmemek için mevcut ilmihallerin incelenmesi önemli görünmektedir.

2.8. Yazarların Cinsiyeti Açısından

Bir araştırmacı kadın-aile ilmihallerini kastederek şöyle demiştir:

"Söz konusu çalışmalarda dikkati çeken konulardan birisi, kadın ilmihallerinin tamamına yakınının erkek yazarlarca hazırlanmış olduğudur. Kadınların kendi hallerinden öncelikli olarak bahseden ilmihallerini yazma konusunda bir iki örnek çalışma dışında başka bir eser bulunmamaktadır."⁴⁵

Bu iddia genel olarak fıkıh kitapları için de dile getirilmekte ve kadınlarla ilgili hükümlerin erkekler tarafından tespit edilip yazılması bir kusur gibi takdim edilmektedir.

⁴⁴ Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihalleri*, 3.

⁴⁵ Bozkurt, *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları*, 120.

Günümüzde kadınlar tarafından yazılan ilmihallerde artış görülmektedir. İsimlerini verdiğimiz kadın ve aile ilmihallerinin sayısı 90 civarındadır. Bunların 69'u erkekler tarafından; 18 tanesi de kadınlar tarafından yazılmıştır. Bu sayılara genel mahiyetli kadın ve aile ilmihallerinin yanında özel meseleleri ele alan dar kapsamlı eserler de dâhildir. Kadın-erkek ortak yazarlı ilmihaller ise 2 adettir. Sayılara bakınca kadınların kaleme aldığı ilmihallerde bir artış söz konusudur.

Diğer yandan iddia sahibi, kadın yazarlarca hazırlanmış ilmihallerden bahsetmiş fakat bunların diğerlerinden ne gibi farklarının bulunduğu temas etmemiştir. Acaba kadın yazarlar farklı hükümler mi vermişlerdir yahut yazarların kadın olmasının bu eserlere kattığı şeyler nelerdir? Bu tür sorulara iddia sahibinin bir cevabının olmadığı görülmektedir.

Yazarların cinsiyetlerine bağlı olarak eserlerde ortaya çıkan görüş farklılıkları çok uç noktalarda olmasa da bazı eserlerde mevcut olduğu söylenebilir. Kimi araştırmacılar bu durumu şöyle açıklamışlardır:

“Yapılan incelemelerde, kadının sosyal hakları arasında eğitim hakkı, mülkiyet ve miras hakkı ve siyaset hakkı yer almıştır. Kadının eğitim haklarından yararlanması konusu kadın yazarların eserlerinde yer almamış, erkek yazarlar ise kadının eğitim almasını desteklediklerini dile getirmişlerdir. Yapılan analizlerden elde edilen bir diğer tespit ise, miras konusunda kadın yazarların da erkek yazarların da kadının mirastan erkeğin yarısı kadar pay alabileceğini deklare ediyor olmalarıdır. Öte yandan siyasi haklar bağlamında ise kadın ilmihal yazarları bu konuya içeriğinde yer vermemişken, erkek ilmihal yazarları siyasetin erkek işi olduğundan bahsetmişlerdir.”⁴⁶

Burada kadın yazarların erkeklerden farklı hükümleri savunduklarından ziyade bazı konulara yer vermemeleri söz konusu edilmektedir. Ayrıca kadınların kendilerini ilgilendiren bazı konulara yer vermedikleri yönündeki iddiaların genel geçer olduğunu savunmak imkânsızdır. Kaldı ki yazarlar arasında cinsiyet ayrımı yapmak son dönemlerde gündeme gelen bir durumdur. Zira ilmin cinsiyeti olmaz. Şer’î hükümleri tespit etmenin usulü bellidir. Aksi takdirde, ilim ehlinin sadece kendi cinsine ait eserleri yazma ve hükümleri belirtme hakkı hatta vazifesi olduğunu savunmak gerekecektir. Mesele bununla da kalmayacak, “yönetimle ilgili hükümleri yöneticiler tespit etsinler, işçiler kendilerini ilgilendiren ahkâmı araştırınsınlar, çocuklar da aynı şeyi yapsınlar...” demek gerekecektir.

Görebildiğimiz kadarıyla mezhep mensubiyetini önemseyenler cinsiyet fark etmeksizin aynı hükümleri dile getirmekte; modernist ve feminist eğilimli olan yazarlar ister erkek ister kadın olsunlar, benzer şeyleri savunmaktadırlar.

⁴⁶ Senem Gürkan - Erkan Perşembe, “İslâm Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri: Kadın ve Erkek İlmihal Yazarları Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Turkish Studies – Comparative Religious Studies* 15/2 (Haziran 2020), 221.

Dolayısıyla yazarın cinsiyetinin hükümler noktasında esere etki eden bir tarafı bulunmamaktadır.

Sonuç

Tarihte fıkha dair yazılan kitap ve risaleler, genel nitelikli bibliyografik eserlerde tespit ve kaydedilmiş olsa da bunların sistemli bir tasnifine rastlanmamaktadır. Şu da var ki İslâmî ilimlere dair yazılan eserlerin pek çoğu muayyen bir alana dâhilken, önemli bir kısmı böyle değildir. İlmihaller bu kabildendir. İçlerinde itikadî, fikhî ve ahlâkî mevzular olduğu gibi siyer gibi bölümler de bulunabilmektedir. Buna rağmen içerdikleri fikhî meselelerin çokluğu ve ilmihal denince en çok akla gelen, fıkıh olduğu için bu çalışmada kadın ve aile ilmihalleri fıkıh literatürünün bir türü olarak düşünülmüştür.

Kadın-aile ilmihalleri pek çok araştırmacının dikkatini çekmiş ve üzerlerinde farklı bakımlardan değerlendirmeler yapılmıştır. Çok sayıda yazılmış olmaları, dil ve üslupları, eğitselliğin zayıflığı, sayfa sayılarının çokluğu, yazarların erkek olması gibi hususlar dile getirilerek eleştiri konusu yapılmıştır.

Öncelikle belirtelim ki genel ve özel başlıklı ilmihal çalışmaları yanında son zamanlarda kadın ve aile ilmihallerinin sayısında bir artış görüldüğü gerçektir. Denebilir ki tam manasıyla ilk kadın ilmihalini yazan İbnü'l-Cevzî'den sonra kadın ve aileye dair pek çok eser kaleme alınmış, son on yıllarda ise bu alandaki kitaplarda ciddi bir artış yaşanmıştır. Öyle ki bu tür eserlerin sayısı tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece 2023 yılı için 90 civarındadır. Günlük hayatta sıkça karşılaşılan meseleleri işleyen ve halk kitlesine yönelik olarak yazılan ilmihallerin son dönemde artmasında, bazı şartların değişmesi, yeni durumların oluşması ve teknolojik gelişmeler gibi pek çok sebep zikredilebilir. Nitekim pek çok ilmihal yazarı bu hususa değinirken dinî bilgi ihtiyacını ilk sıraya koymuşlardır. Kimileri hayat şartlarının değişmesi nedeniyle ortaya çıkan yeni durumlara dikkat çekmiş, kimisi hükümlerin hikmetlerine ağırlık verme lüzumuna değinmiş, bazıları da ilmihal yazma sebebini izah için daha farklı sebepler öne sürmüşlerdir.

Çok sayıda kadın-aile ilmihali yazılmasının sebeplerine; kadın ve ailenin son zamanların en önde gelen gündem maddelerinden olması, batılılaşma hareketiyle birlikte kadın ve aile üzerinden toplumu dizayn etme çabaları ve bunların sonucunda yaşanan sıkıntılar ve kargaşayı eklemek gerekir.

Bundan sonra yazılacak olan kadın ve aile ilmihallerinin, önceki çalışmalara göre daha faydalı olma amacı ile kaleme alınması önemlidir. Bu bağlamda kadın-aile ilmihallerinde, hedef kitlenin iyi belirlenmesi, dil ve üslubun buna göre seçilmesi ve günümüzde ortaya çıkan internet ve özellikle sosyal medya gibi yeni durumların dikkate alınması elzemdir. Aynı şekilde eserlerde

görsellik açısından da düzenlemeye gidilmelidir. Zira görsel materyaller konuların anlaşılmasını kolaylaştırmakta ve daha dikkat çekici hale getirmektedir. Bu sebeple ilmiyelerde görsel materyallerin ölçülü kullanımı, onlardan daha çok istifade edilmesini sağlayabilir. Bu maksatla dinî hassasiyet sahibi tasarımcılarla birlikte çalışmak faydalı olabilir.

Dil ve üslup meselesine gelince, günümüzde hemen her tür eser için bu alanda sıkıntıların olduğu malumdur. Dile yapılan bilinçli müdahaleler yanında hayat şartlarının değişmesi de insanların anlayış tarz ve seviyesini etkilediği için ilmiyal yazarlarının bu hususta zorlanmaları kaçınılmaz görünmektedir. Burada dili iyi bilen kişilerden faydalanılabilir.

İlmiyal yazarlarının cinsiyeti bahsine gelince; yazılan ilmiyelerin önemli bir kısmı kadınlar tarafından yazılmıştır. İkisi ise ortak çalışmanın ürünüdür. Dolayısıyla tamamının veya tamamına yakınının erkekler tarafından yazıldığı iddiası gerçeği yansıtmadığı gibi, ilimde cinsiyetin şer'î hükmü tespit noktasında ne gibi bir karşılığının bulunduğu da izaha muhtaçtır. Ayrıca, kadın ilmiyalini kadınların yazması gerektiğini söyleyen eleştirmenler, işin "aile" kısmına nedense değinmemişlerdir. Kaldı ki yazarların cinsiyetinden ziyade, asıl olan, şer'î ilim ve meselelere vukufiyetleri, yaşanan hayattan haberdar olmaları, insanların karşılaştıkları sıkıntıları sebep ve sonuçlarıyla bilmeleridir.

Kadın ve aile ilmiyelerinde sayfa sayısının çok olması da okunabilirliği etkilemektedir. Günümüz okuma oranları da göz önüne alındığında bu hususta nelerin yapılabileceği üzerinde araştırıp düşünmek de yazarlara terettüp eden bir vazife olmalıdır.

Son olarak; faydalı bir kadın-aile ilmiyalı için yazarın şer'î ilimlere vâkif, hayattan haberdar olmakla beraber iyi bir dil bilgisine sahip, tasarımdan anlayan birisi olması yahut bu alanların uzmanlarıyla beraber çalışması önem arz etmektedir. Bu hususların sadece yazarlarla ilgili olmadığı, iyi bir tasarımcıyla çalışmakta olduğu gibi daha ziyade yaynevleriyle ilgili görünmektedir.

Kaynakça | References

- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, haz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal – Avni Aktuç. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları, 1955.
- Bozkurt, Ramazan. *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Davudoğlu, Ahmed. *Fıkıh Usulü Dersleri*. haz. Fetullah Yılmaz. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2023.
- Dikmen, Mehmet. *Aile İlmihali*. İstanbul: Demlik Yayınları, 2020.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Güman, Osman. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İlmihal Literatürü” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 17/26 (2017) 97-198.
- Habibullah - Muallime Kamer, *Ramazan Orucu*. Dersaadet: Âlem Matbaası, 1313.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman. *Ahkâmu'n-nisâ*. thk. Amr Abdül Mün'im Selim. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1417/1997.
- Kahraman, Abdullah. “Cumhuriyet Dönemi İlmihalleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/24 (2014) 29-32.
- Kara, Ali. *Ayet ve Hadisler Işığında Aile İlmihali*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Karaman, Hayrettin. *Aile İlmihali*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Arpağuş, Hatice Kelpetin. “İlmihal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Aralık 2021.
- Muallime Kamer, *Namaz Hocası*. Dersaadet: Ahmed Kamil Matbaası, 1341.
- Okur, Hüseyin. (ed.) *Aile İlmihali Dersleri*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018.
- Öztürk, Mehmet. (2019) *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gürkan, Senem – Perşembe, Erkan. “İslâm Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri: Kadın Ve Erkek İlmihal Yazarları Üzerine Bir Karşılaştırma”. *Turkish Studies – Comparative Religious Studies* 15/2 (2020) 221.
- Urhan, N. *İbnu'l Cevzi ve “Ahkâmu'n Nisâ” Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Yayınları.
- Uysal, Asım - Uysal, Mürşide. *Kadın İlmihali*. İstanbul: Uysal Yayınevi, 2008.
- Vanlıoğlu, Hüsamettin vd. *Aile İlmihali*. İstanbul: İsmailağa Yayınları, 2019.
- Yıldırım, Adem. “Osmanlı Türkçesiyle Yazılan İlmihal Eserleri ve Muhteviyâtı (II)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (Ekim 2016), 30-48.